

Дядько Шкіпер (збірка)

Петро Франко

(збірка оповідань)

ЗМІСТ:

Дядько Шкіпер

Рудий Щур

Рурикова слава

Кедрове Зерно

Висока гра

Perla de America

Молочко

Пояснення

Дядько Шкіпер

Я шукав якої небудь праці. В шлунку від двох днів люто бурчав голод. На пів гнилий квашений огірок та одна грушка, яку ухитрився підтибрити, завели мабуть спір о першенство. Нічим їх було зацитькати. Я шниряв по всіх улицах пошукуючи якоїсь оказії. А під ту пору все було підходяще. Від троїцької церкви, де позичив десять копійок, потягся я у напрямку моря. Коли станув на Лянжероні, заясніло передомною Чорне Море. Не раз і не два бачив я Чорне Море. Воно змінчиве як доля. Раз тихе і привітне, залите соняшним сяєвом, з блакитом неба, то знов легко розколисане, сонне, таємночарівне під синім світлом місяця, а далі все дуще гойдане східним вітром, а там чорне, дике, страшне під жахливими ударами північних вітрів.

На вид моря нова сила вступила в мої ноги. Щось наче шептало мені, що воно спасе мене. Оживлений новими надіями, купив я хліба й сала і поплентався через Александрівський парк до кварантанної пристані. Не було там ні одного судна, тому годі було припускати, що щастя кинесться там мені на шию.

А далі пристань кипіла життям. До нової пристані причалювали кораблі, рух, гамір і клекіт. Що хвилини підходили товарові вагони, і крани вкидували до них паки. Рівною стрічкою простягся "волнолом". На кінці рейдового мола стреміла морська ліхтарня. З моря гудів велитенський панцирник, на якого сталевій обшивці сліпучо блестіло проміння. Чорною пиллю покрилась вугільна пристань. З трьох вітрильників вигружувано вугіль. Я мовчки придивлявся дужому дядькові, одягнутому у все чорне, з хусткою при обличчі. Він могутніми помахами жбурляв вугіль на місток. Поруч працювало трое чоловіків. Дядько поглядав на нутро свого карабика й на беріг.

"Ех, чорта з два, отже не вигрузимо!", роздався його бас.

"Ніяк без Миколи!", підтвердив один із вигрузчиків.

"Нажену їх бісовому батькови, ще й по потилиці надаю, коли вернеться", гудів дядько дзвінко гепаючи величезною лопатою.

"Та він же не вернеться", осмілився молодший.

"А ти звідкіля знавш?" визвірився бас.

"Та, він же і вузлик узяв".

"Гм! Он воно як! Я йому..." бас урвав, бо його очі спинилися на моїй особі. Я чув, як він оглянув мене від голови до ніг і пробіг очима цю віддаль ще два-три рази.

"А гой! А ти чого очі вирячив? А бери-но лопату!"

Я чув, що доля повертається до мене одним боком.

- Бери лопату! - це значить маєш заробіток, а заробіток це значить життя,

"Добрий день, дядьку!" привітався я, вступаючи на поклад. Не вспів дядько мені відповісти, коли роздався гудок і всі покидали лопати.

"Ну ось і обід. А коли працювати хочеш, так із нами оставайся!" Велитенський дядько рухом руки запросив мене до гурту. Всі скидали верхні полотнянки, чорні від вугілля, і станули в звичайних матросках. Із каюти виніс кухар теплої води і мила, а коли всі обтерлися рушником, поставив здоровенну миску борщу і другу таку ж пшоняної каші.

Ні, справді, дядько зараз-же мав усі мої симпатії! Мов серце забило жвавіше на вид присмаків, а коли розкішний запах борщу, підбитого гарним шматком сальця, дійшов до мого носа, я готов був скочити за дядька у вогонь або воду.

"А як твоя фамілія?" запитав мене молодший моряк.

"Чи ж не бачиш, що цей щур голоден?" перебив його дядько, "от попоїсть тай розкаже".

Ми взялися з'яззато до борщу й каші.

Молодий моряк потягнув борщу, попарився і сказав тільки:

"Ой море!"

Маат* сербнув і собі, попарився ще краще, і додав:

"Тай ще й глибоке!"

Дядько змовив отче наш і погягнув цілу ложку горячого борщу, спарив собі цілий рот тай гукнув:

"А бодай ви оба в цім морі потопилися!"

Кухар дістав здорового ляпаса, і ми всі реготалися. Я зразу помітив, що дядько за обідом людина весела і приступна. Я здавна не їв так доброго борщу і каші.

"Не лінуйся, ідж", приговорювали мені моряки, коли я пробував відкладати ложку, Не було ради і я мусів витримати до кінця.

До вечера скінчили ми роботу з вугіллям, і я наймився на цілий місяць.

З місяця зробилися потім два, з двох пів року, коли я покидав судно, рік уже кінчився.

Життя не судні мені подобалось. Час від часу при погрузці і вигружуванні боліла спина, і я чув кожну кісточку в тілі. Зате коли скунер* відчалив від пристані і цілими тижнями гойдався по привітних хвилях Чорного Моря, о, тоді починалося мов правдиве життя!

Помалу забувалися всі мої сухопутні бідування, які надали мені вигляд і назву щура, що від першого дня прилипла до мене й остала до останнього дня побуту на

скунері!

По скінченню вугілля поставив я могорич, щоб обілляти нове заняття і нових знайомих. За горілкою збігав живо, "на одній нозі" кухар Юрко, який був і за послугача і за юнгу*. Дядько був одночасно і шкіпером* судна, двомаштового скунера, що перевозив грузи: з донецького басейна на Крим і до Одеси вугіль та руди, виноград, кавуни, худобу, скот, збіжжя і взагалі що попало під руку. Ми ніколи не називали дядька інакше, як дядько шкіпер.

Всі були п'яні і дуже задоволені.

"А гой! Юрку недопечений!" гукнув дядько шкіпер, "жар яєшню із салом!"

"Напрацювалися, то й поживитися мож", хитнув головою маат Павло Гаврилович, із косим поглядом непевних очей. Павло Гаврилович був найсильнішим матросом на скунері, тож уважав своїм правом совати всім дулі, давати на право і ліво стусани, посилати Юрка за горілкою, одним словом давати всім відчути, що він прослужив шість літ у військовій флотії.

"Сінеє море, білий парохід..." тягнув пісню молодий матрос, рябий Панько.

Двох старших матросів пішли в город до свого товариства, а...

"От, нелюди, самі п'ють а другим не дають", роздався несподівано дзвінкий голос за мною! "Чом це ви, дядьку, мене не підождали?" з докором повернулася молода, червонощока, чорноока, з золотими кульчиками в ушах дівчина до дядька шкіпера.

"А хто там тебе знав, Горпусю, коли ти до гурту добешся?" гукнув дядько, "а тут ось добрий чоловік нагодився, що на зароблені могорича поставив, людей пошанував".

Очі Горпини спинилися на мені на короткий, ах, так короткий мент; цілий погляд її блискучих очей говорив:

"Пху! якесь опудало заморене!"

Дядько шкіпер зрозумів її погляд, бо весело промовив:

"А ось підгодуємо, гарний матрос вийде, на місяць згодився!"

Під другим допитливим поглядом Горпини я очевидно почервонів і спустив очі, так, щоби Горпина вважала мене за неспіливого та взяла мене під свою опіку. Враз щось здорово штовхнуло мене під бік, і маат гукнув:

"Щуре сухопутний, піднеси Горпині Іванівній чарочку з поклоном!"

Я схопився як опаревний! Це ж мабуть її чорні очі так мене причарували.

"А ти, щуре, на Горпину не задивляйся, бо вже не один на цьому голову скрутив!", зареготався дядько шкіпер, "це наша хазяйка на скунері".

"Ще й відьма чарівниця!" задзвеніла дукатами на шиї Горпина, "бережися моїх чарів і близько не підходь".

Горпина взялася попід боки, її жива вдача була розохочена горілкою.

"А ну, Юрку, джигунистого!"

Дрібний козачок червінцями посипався по покладі судна. Підківки чобіток Горпини зацокали, усе тіло вигиналося змією у такт, що раз живої музики,

Враз перед Горпиною пустився у присюди Панько. Та не вспів Панько піднятися перед Горпиною, щоб обкрутити її, коли полетів убік і гепнувся прямо коло мене на

поклад.

Перед Горпиною стояв маат! Із затиснених зубів Панька вирвалося люте прокляте. Його зуби виразно заскреготали, наші погляди стрінулися і він затиснув п'ястук у напрямку пари танцюючих!

"Хто це та Горпина?"

"Ніби не знаєш? Її дядько ще малою у гавані найшов. На кораблі виросла і бач якою красунею зробилася, на нас матросів і дивитися не хоче. Тільки я дібюся, що моєю буде, хоч би прийшлось маата до рекінів послать!" Його очі дико засвітилися, а права рука витягнула з кишені і заховала назад фінський ніж. "Ще не пора".

На судні все йшло своїм ходом. Коло компаса мінялися по черзі дядько, маат і молодий матрос. Я особливо любив стояти коло компаса, коли черга приходила на Панька. Попри свою нещасну любов до Горпини і попри люту ненависть із заvidia до маата, був це весельчак із деякою освітою.

"Ей, Юрку, який вітер?" гукнув бас дядька шкіпера.

"От чорт, гудить, що й власного слова не чути", аж здригнувся Панько.

На сходах показався Юрко, поглянув на паруси. що надувалися при гострому вітрі і гукнув у каюту дядька шкіпера.

"Добрий вітер!"

"Ну, Юрку, світи лампадку св, Миколаєві, даром нам вітер добрий послав!"

Я поглянув через віконце під компасом. Дядько шкіпер простягнувся на койці, так, що голова була під самим компасом. Погляне дядько в гору, так і бачить через віконце стрілку компаса і бачить курс.

Скунер під острим вітром, легко похилився на бакборт* і мчав по спокійних, лінивих хвилях.

"Оце засне тепер дядько шкіпер, а вітер свіжіє, треба буде за пів години парусів убрати".

Дядько шкіпер, який пів ночі простояв коло компаса, потягає з пляшки, глядить ще раз на компас, помічає точно нордост курс і перевертається на другий бік.

"От і не заснеш!" каже Панько і кричить за хвилину в каюту:

"Вітер упав!"

Дядько схапується з койки і зразу здивовано, а далі люто глядить на компас. Курс добрий. Поволи підіймається, і ми чуємо, як він виходить з каюти. У цю ж мить повертає Панько руль на штаерборт* і вітрила безсило лопочуть. Голова дядька показується із люка.

"Ну що там за вітер?"

"От нікуди не годиться!"

"Гм! Юрку!" дзвенить могутній бас, "гаси лампадку; що я даремно оливу світить стану? Горпино!"

"А чого вам, дядечку?" роздається свіжий голос із комбузи.

"А в тебе нема чого?"

"А вам чого?" питає лукавий голос, "м'якого чи твердого?"

"А хоч би медведя вджигони!"

Не вспіла голова дядька заховатися під люком, коли Панько повернув руль на бакборт. Вітер надув паруси, і скунер став на старий курс, та немов степовий кінь помчав по легко зхвильованому морі.

Із під фок машту піднявся маат. Уста перекривив йому зідливий усміх:

"Ведмедя йому забагається. Горпину зове!"

Я бачив крізь долішне віконце прямо під компасом, як дядько шкіпер, поглянув у гору, ствердив правильний курс та як приязно поклепав Горпину по личку, беручи з її рук ведмедя. Дядько притулив кухлик до уст, вицідив половину і крякнув задоволено:

"А гой, як добре! Ану хай тебе поцілую!"

Але Горпина немов змійка виховзнулася йому з рук і стала тікати по каюті.

Я стояв наче очарований! Важкий, велитенський дядько шкіпер бігав за дівчиною наче дітвак. Нечайно хтось здорово штовхнув мене під ребра і заняв моє обсерваційне місце. Це був маат. Його очі прямо витріщилися, а п'ястуки стискалися.

Панько з затисненими зубами і грізно нахмуреним чолом стояв коло руля і держав курс. Клівер скрипів, паруси надувалися, скунер скакав з хвилі на хвилю. Я бачив, як пристрасти розгорялися, а одначе, коли я в Таганрозі, замість пропити свій зарібок, купив собі гарний матроський одяг, а для Горпини шовкову хустку замість "могорича", я бачив, я бачив що її Очи чимраз частіше спинялися на мені. Мені жаль було одного Панька!

"Дядьку шкіпер! вітер свіжіє!"

"А гой! Юрку, а який вітер?"

Із люка знов показалося безвусе обличчя Юрка, який гукнув у низ:

"Чудесний вітер!"

"А гой, тумане, скоріш, світи лямпадку перед образом св. Миколая! Бач попутний вітер послав".

На овиді хмари погустійшали, вершки хвиль вкрилися білими гривами. Легка бріза перейшла поволи в свіжий вітер, що дув поривами.

"Дядьку шкіпер! Свіжіє!"

"Оце чи не забогато оливи клятий Юрко підлив, ніяк не догодиш! Гаси лямпадку, а не то паруси позриває!"

Але вітер переходив у бурю. Шкіпер стояв на містку, провірював курс, та затурбовано відчитував барометр. Вітер грізно свистів у линвах, судном гойдало як колискою. Якірні ланцюхи понуро побренькували за кожним поворотом. Скунер поволі вужем пробивався проти вітру. Великі хвилі грозили залити поклад.

"А гой! Усі люки закрити!"

Моряки виконували прикази так швидко і зручно, що я не пізнавав цих людей. Я працював з Паньком, стягав линви, закривав ілюмінатори*, взагалі старався держати на ногах. Судно, особливо на поворотах, немилосерно гойдало з переду в зад.

Дужий бас дядька шкіпера покривав бурю:

"Безань здовж".

"Не витріщай очей!" гукнув мені маат, "тягни безанну", і штовхнув мене до фок машти, Я крутився як замотиличена вівця. Всюди висіли десятки линв. Котра з них безанна?

"А гой! щуре! безанну!"

"Клівер пускай!" ревів-бас шкіпера.

"Безанну. Тумане!"

Панько тільки мигнув коло мене:

"Ту що в Херсоні купили!"

Я миттю ухопив нову линву, куплену в останній пристані, і враз з Паньком почав стягати безань.

"Гаффель на гай!"*

"Гальзуй!"*

"Ахтербуліни* геть!"

Тепер скунер стояв носом прямо до вітру. Наступав поворот з бакборт на штаерборт, легкий маневр серед брізи але тяжкий серед бурі. Величезна вітрильна жердка з одного боку судна переходила понад судном, і при повороті руля на бакборт переходила на другий бік скунера. Всі матроси стояли на своїх місцях та звивали злишні вітрила.

"Клівер повертай!"

Маат, який кермував жердкою клівера спинився на хвилину.

Я стояв під фок маштою якраз на дорозі жердки, задивлений на велитеньську хвилю, що саме надбігала. Маат, замість пождати аж грива добіжить до заду та вдарить на руль, який у найблищий мент мав повернути судно на ліво, пустив клівер, і жердка неслася на мене з заду з непогамованою скорістю. Ще хвилина і мене з поторощеними ребрами змете в море.

"А гой, щур, долів!" ревноу бас і я не оглядаючися упав на поклад. Страшний клівер мигнув мені над головою.

"Руль здовж!"

"Форбуліни пускай!"

"Клівер держи!"

"Вітрила гаффель, а гой!"

"Гаффельгасти на покладі"

Судно зробило поворот і пішло скісно проти вітру.

"Спасибі, вам, дядьку шкіпер!" промовив я при першій нагоді. "Ви врятували мені життя".

"Ти що з маатом?"

"Не знаю. Чи не Горпина?"

"Еге синашу. Бережись!"

Пориви вихру не втихали. Дощем било в обличчя і сліпило очі.

Судно вже п'ять годин боролось з бурею, а бас дядька шкіпера не захрип ще ні трішки.

Звинено майже всі вітрила. Остали тільки передний і великий марс*, зібраний фок, штурм клівер* і зібраний великий ґаффель.

Раптом один дикий порив оркану зломив бугшпріт із штурмклівером, зломив марс'штенгу. Рейки марсбрам і фок зломані впали на контрбраси штаєрборту. Велика рейка не витримала і зломилася із страшним тріском, ще покрив навіть на хвилину рев вітру. Всі линви помоталися і висіли на мачтах густою сіткою, яка при страшнім гойданні судна грозила змести всіх у море.

"Форґаф, а гой!"

"Гросмарс, а гой!"

"Всі за линви!"

Всі руки простяглися по линви. Дощ бив у лице наче бичами. Морська піна заливала поклад. Живі хвилі зм'ятали все, що не було прибите або прив'язане. Мої руки кровавили, очі пекли від соли морської води, крижі нестерпно боліли. Хотілося пустити линви і опинитися там за бортом у Чорному Морю, серед дикого, розгойданого гробу. Але інстинкт заховання життя за кожним разом, коли темно-зелений вал тягнув мене в пропасть, стискав корчево мої руки, я не чув страшного болю й останками сил тримався линви. Хто зна, чи ми були би розіпняли ратункові вітрила, коли б не дядько шкіпер. Він защемив кормове колесо, збіг із містка і вхопив вітрильну линву. Його сила і чотирьох нас підняла полотно проти бурі і повернула судно.

"А гой! зі мною!"

Дужа рука дядька шкіпера вхопила мене за плече і як дитину затягнула до компасної будки, де було затишно, не били хвилі і не віяв оркан.

"Курс проти вітру!" гукнув дядько шкіпер і вибіг на місток. Тепер міг я відпочати, стоячи коло Панька. Ціле наше завдання полягало в тім, щоби держати ніс корабля до вітру. Раптом Панько гукнув:

"Руль на борт!"

На скунері діялося щось несамовитого: поломані рейки гойдалися на всі боки. Живі хвилі одна за другою заливали поміст. Панько, що слідив за кожним рухом шкіпера, пояснював мені радо:

"Сейчас повернемо. Досі пробивалися ми стаґенами проти вітру. Тепер коли рейки поламалися, підемо з вітром".

Маат з довгою линвою на плечах почав перебиратися на кінець корабля. Скунер біг тепер із вітром наче кінь по степу. Він вискакував на кожду хвилю під напором вітру і опускався наче в пропасть, страшно качався, і я думав, що це вже кінець усьому.

Маат прив'язує один кінець линви до перстень на заді і спускає линву, на яких сто метрів довгу в воду. Через це судно стає відпорнішим.

"Руль два штріхи бакборт!" донісся до нас голос дядька шкіпера.

"Повертаємо трохи на ліво, щоб не зіскакувати прямо з хвиль!"

Гойдання дещо ослабло, але я все ще терпів страшенно від морської недуги. Адже це була моя перша буря на морю!

Дядько шкіпер, спокійний як завсіди, тільки тепер не повільний, отяжілий медвідь,

а звинний з блискавичними рухами рись, використав хвилину, коли скунер заховався у долини поміж двома височеними хвилями, скочив на місток і гукнув у рупор:

"Горпино! Оглянь трюм*".

Я поглянув на Панька.

Панько неспокійно крутнувся і з очевидною нетерплячкою дожидав відповіді з низу. Мінuti здавалися годинами. В кінці слабкий голос долетів з низу.

"Води на два фути!"

Панько задзвонив зубами. "Судно має теч і коли не здужаємо випомпувати воду, то підемо на дно!"

"Всі до помпи!" роздався могутній бас.

Дядько шкіпер вбіг до компасу, поглянув на курс і хотів знов вибічи.

"Дадьку шкіпер! Єсть у вас тран?" запитав я його.

"Нема часу теревені гнуть", гукнув дядько і знов хотів вибігти.

"Ні, хвилі улягаються, коли лити тран на воду!"

Дядько спинився на хвилину.

"Хвилі улягаються? А не брешеш?"

"Ні, дядьку, сам пробував!".

"Тобі багато трану?"

"Два відра і два мішки з брезенту!"

"Ну, йди в каюту і приладь".

Використовуючи знов хвилину, коли скунер стояв поміж водянними горами, відкрив дядько люк, і я скорше скотився, чим зійшов у низ.

Горпина, бліда але спокійна принесла два невеликі мішки з брезенту. Я вложив у них троха клочча, потім Горпина до одного а я до другого пришили міцними нитками товсті шнури, на яких мішки можна було завісити. Тоді налили ми їх траном та міцно зав'язали. У кождім мішку було по десять літрів трану. Це мусіло вистарчити на тричотири години, Треба ще було тільки попробувати голкою мішки з низу, щоб тран міг собі по маленьки впливати, та завісити на обох бортах судна коло самого носа. За десять хвилин усе було готово.

Тран тонісінького верстового клався на воду, і хвилі улягалися як під чарами. Матроси як остовпілі дивилися на це явище. Вкінці маат промовив:

"Чув я про це, що масло успокоює хвилі. Вилив раз на пробу при слабому вітрі з три пуди нафти, і не допомгло нічого".

"Еге, чиста нафта не помагає майже нічого. Помагають тільки важкі олії".

Скунер легко сунув по хвилях. Гойдання майже не було. Воду скоро викачано, бо свіжа не доливалася. Поламани рейки привязано до матів, і вони вже не гойдалися на всі боки.

Всі лица прояснилися. Тепер скунер тримався знаменито. По двох годинах буря замітно втищилися, хоч море все ще розходилося високо. Морська недуга валила мене з ніг, в ухах шуміло і гуділо, усе тіло боліло. Дядько шкіпер мабуть помітив це, бо взяв мене приязно за руку і повів до люка:

"Ось, Петре Івановичу, ти спас судно, велике тобі за це спасибі, іди ж тепер до Горпини, вона тобі дасть ведмедя. Іди, іди і виспись. Небезпека минула".

Наче в півсні зійшов я по драбинці, наче крізь сон бачив, як Горпина налила мені пів склянки чорної запашної кави а решту доповнила ромом.

"Пий на здоровля!" сказала Горпина. Її м'які руки піддержували мене. Горячий напитек розігрів мене і успокоїв мої розбурхані нерви. В каюті було так затишно! Горпина підвела мене до койки, і що потім було я не тямлю. Коли я прокинувся, корабель легко похитувався, але крізь іллюмінатор бачив я блискуче море.

"Ну що, виспався?" почув я коло себе дзвінкий голос Горпини. Свіжі, червоні уста похилилися близько-близько наді мною.

"Ну, що з вечерею?" гукнув здоровий веселий бас, і вусате обличчя дядька шкіпера показалося у дверях.

"А гой, спасителю!" гукнув дядько до мене, помітивши, що я отворив очі, "виспався?"

Я хотів схопитися, але все тіло було, як колесоване, і я тільки застогнав.

"Лежи, лежи голубчику, одпочивай собі! Ану-ко лишень, Горпиночко, дай йому чого горячого, і хай ще раз проспиться!" Дядько шкіпер попробував, чи в мене нема горячки, поговорив з Горпиною і пішов на поклад із відки доходив до нашого слуху його дужий бас.

"Рейки змінюють", замітила Горпина, підходячи до мене з мискою повною горячого борщу. Я почув вовчий голод і хотів було простягнути по миску руки, але в цю ж мить помітив, що руки в мене завинені білими ганчірками.

"Еге", сказала Горпина, "поранив ти голубчику руки, шкіру поздирав, прийшлося оливою намазати і позавивати. Ось я тебе нагодую".

Горпина обережно підвела мене, підложила під плечі ще одну подушку і почала годувати, дуючи довгенько на кожду ложку. По обіді дала мені ще одного "ведмедя", і я засипляючи чув її гарячі уста на своїх А може це мені так тільки приснилося?

На другий день, коли я опинився на покладі, всі ушкодження вже були направлені: на місце поломаних заложено запасні рейки, пірвані та порубані линви заступлено новими. Скунер біг весело під повними вітрилами по своєму курсу під попутним вітром, що легко колисав поверхню моря.

"Ось і нюнька з теплого гнізда вилізти зволили!" насмішливо привитав мене маат.

"Всі кістки розвинтилися, Павле Гавриловичу!"

"Бачив я, як тобі їх Горпина до купи зв'язувала", моргнув на мої усе ще позавивані руки.

"Годі тобі, білоручко, вилягатися, ану йди линви звязувати!", Маат підкріпив цей приказ оперізуючи мене по плечах линвою. Мої руки пекли як огнем, а бандажі закипіли кровю, одначе я певно був би пішов звязувати линви, коли б не дядько шкіпер, що, почувши удар, оглянувся від колеса і гукнув своїм дужим басом:

"А гой! щуре! А йди но до колеса, Панькові помагати!"

Дядько шкіпер удав, що не чув приказу маата і не бачив удару.

З цього часу я стягнув на себе ненависть маата, прихильність дядька шкіпера і любов Горпини!

В Маріюполі простояли ми три тижні. Не забуду ніколи того часу. Всякі навіть найменші об'яви любови з боку Горпини відбивав маат ливною на моїх плечах, і заставляв до найчорнішої праці, коли не було дядька шкіпера або коли дядько шкіпер спав.

"Не смій жалітися, не то втоплю як щеня!" грозив маат, і його очі блищали дико а важкий горілчаний дих запоморочув мене.

Я вірив, що маат готов мене втопити як щеня, терпів побої, цілував червоні як мак уста Горпини і мовчав. Чи дядько шкіпер бачив, як мене катував маат? Чи бачив як мене любила Горпина? Чи може думав, що маат вилічить мене, а тоді Горпина знов по старому стане до нього горнутися?

Я мовчав і мовчав дядько шкіпер. Зате тим більше говорила Горпина.

Раз коли маат заснув, витягнув йому Панько з під голови велику фляшку "казьонного вина" (оковити).

"От погуляємо!" гукнув молодший матрос.

Чарка пішла з рук до рук. Настрій оживився.

Молодий матрос затягнув пісню. Скрипка в руках Панька заговорила, дрібно вдарила, і Горпина пустилася козачка.

Маат спав мертвецьким сном.

Свиня приваблена музикою вийшла з незамкненої кучки і приблизилася до товариства. Вона хрюкнула кілька разів коло маата і поволи підійшла до Панька.

"Здорові були, кумо!" гукнув розбавлений Панько, "а нуме горілочки!" Двох матросів ухопило свиню за вуха, а Панько влив їй до горла здоровенну чарку. Свиня хрюкнула, з докором подивилася на Панька і не знала, що далі робити. Наткнувся на неї барбос, але не встиг гавкнути, як ухопили й його дужі матроські руки, а Панько потракував і його горілкою. Молодший матрос приніс потайки Мявку, кіцю Горпини, її завинули в грубу хустку і влили до горла пекельного трунку. Так отже ціла компанія спохміліла, і на скунері не було ні одної "тверезої душі", як сказав Панько. Знов затанцювала скрипка, і весело задріботіла гармошка в руках молодшого матроса. Свиня хрюкала, собака бігала по всіх кутках і дзявкала, Панько співав, Юрко недопечений грав на дрімбі, Горпина танцювала, а кітка з початку лежала тихо. Ми до розпуку реготали з п'яної свині, що хиталася із боку на бік, та собаки, що на всіх дзявкала. Але забава скоро скінчилася, коли собака накинулася на кота. Кіцька затопила в ній свої кігті, барбос завив з болю і страху, кіцька скочила, як мавпочка, на стіл, потім на лямпу, потім на маата. І кігтями впилася йому в щоку. Маат ревнув із болю та схопився за щоку, схопив кота за голову і шпурнув ним прямо в лямпу. З дзвенькотом розлетілася лямпа, і нафта загорілася.

"Горить, горить, рятуйте!" закричав Юрко і кинувся геть із каюти,

Дядько шкіпер ухопив міх із піском і миттю присипав огонь. Серед п'їтьми розлягалися дикі прокльони маата та бас дядька шкіпера. Ми всі поховалися по своїх

койках...

Маат запив запоем. Горпина сказала мені, що він хотів одружитися із нею, та що дядько шкіпер не хотів на це згодитися, бо маат пропивав увесь заробіток. Маат обіцявав кілька разів закинути п'янство, але за кожним разом у пристані попадав у товариство матросів, що затягали його до шинків.

Коли я врятував скунер, для маата зникла вся надія. Він зрозумів, що Горпина любить мене, і вся його ненависть повернулася проти мене. З часом його ненависть звернулася й проти Горпини, і проти дядька шкіпера, який наказав йому знущатися наді мною, і проти матросів, що посміли постояти за мене.

Дядько шкіпер почав оглядатися зо другим маатом. Скунер став замалий для них обох.

Коли маат на другий день зажадав, щоб чиновників, а особливо Панька покарано "ліньком"*, шкіпер рішучо відмовив:

"Не пийте!" повторяв маатові на всі його заяви.

"Не ваше діло!" гукнув маат. "В такому випадку я сам собі суд найду!"

"Не смійте нікого торкати!"

"Так ви мені грозите?" перепитав маат, і його очі зловіщо заблищали. "Так і ви проти мене. Я вам покажу...", і маат затиснув п'ястуки. Павло Гаврилович здавив у собі вибух ненависти, і очевидно постановив ждати на нагоду. В його душі кипіло і переверталось. Він до божевілля любив Горпину. Все здавалося сприяло йому до щастя. Остаточно може й побідив би в собі пристрасть до горілки, адже в останніх часах упивався чим раз менше, а в одеському банкові мав напочаток деякого карбованця. Горпина одним добрим словом могла зробити з ним що хотіла. Але тепер навіть на добре слово не було надії. Все пропало! Га! Він їм усім разом покаже, що значить зачіпати маата!

На позір усе пішло по старому. Маат на загальне здивування покинув горілку. Перестав навіть мене вчити ліньком. Замкнувся у собі і більше чим треба не говорив ні до кого. Зблизився знов до дядька шкіпера і почасти замикався з ним у каюті. Що вони оба балакали? Це остало би було для мене тайною, аж раз Горпина покликала мене очима до кухні.

"Послухай" сказала мені, показуючи пальцем на дірку від ключа до каюти дядька шкіпера.

Я глянув через дірку. Маат сидів проти дядька шкіпера і підсував йому цілу купу грошей.

"Беріть усе що маю, наженіть того щура і видайте за мене Горпину!" Його очі світилися, а руки тряслися.

Дядько шкіпер відсував йому гроші назад і говорив:

"Щур спас судно, а Горпина піде за кого сама захоче!"

"Так це останнє слово?"

Дядько мовчав, а маат зібрав бумажки, сховав до кишені і сказав:

"Ви подумайте. Я почекаю!"

Я прожогом вибіг на поклад. Маат купував Горпину!

Від цього дня всі ходили пригнічені. Дразливість зростала з кожним днем. Бідний, добрий дядько шкіпер!

Коли в Ялті ми здавали вугіль не на пуд, а на лопату, прийшов на скунер прикащик і ні сіло, ні пало почав лаятись.

"Хто тут шкіпер?"

"Я", сказав дядько шкіпер, який досі нарівні з другими кидав вугілля, "а вам чого треба?"

"Ви мошенник! Ви взяли вісімнадцять тисяч пудів, а здали сімнадцять тисяч девятьсот п'ятьдесят!"

"Ах ти сухопутнику! Та ти кого називаєш мошенником? Та чи ти знавш умову на лопату? Та я тебе зі скунера скину!"

Елегантний Жидок на виду сотки фешенебельної публики зблід але не уступив:

"А ну, попробуй!"

Раз, два! Дядько схопив прикащика під боки і з розмахом жбурнув за борт, аж бризьки полетіли!

Матроси виловили прикащика і поставили на рівні ноги на березі. Регіт публики подразнив його амбіцію. Він потряс кулаком до шкіпера, що стояв на палубі:

"Ти мене скинеш? А ну попробуй!"

А в Євпаторії почали ми малювати скунер на ново. Вечером, коли ми мали вже відчалювати з курсом на Одесу, підійшов маат у недільній матросці до дядька шкіпера і непевним голосом промовив:

"Дядьку шкіпер!"

Пильно подивився на нього дядько шкіпер.

Якісь непевні вогники світили в очах маата. Його бліде обличчя здригалося хоробливо.

"Чого тобі, голубчику?"

"Ось ми до Одеси. Висадіть щура і віддайте за мене Горпину".

"Поговори з Горпиною!"

"І це твоє останнє слово?"

"Так!"

Як випала розмова з Горпиною ніхто не довідався. Маат цілий вечір, коли ми співали і музикою хотіли розігнати пригнічений настрій, не показувався. Дядько шкіпер безжурно точив баляндраси, згадуючи свої діточі літа. Горпина танцювала з усіма і засипувала мене вогненними поглядами. Панько сидів блідий, піт горохом котився на його втомлену скрипку; він перехоплював усі Горпинині погляди. Матроси співали, танцювали, вівкали і пили.

А до сходу сонця ми були на повнім морю. Євпаторія світила білими домами, коли на покладі появилвся маат. Його очі горіли, з грудий виривалося не то стогнання не то рев якогось дикого звіря. Він танцював по покладі якийсь індійський танець!

"Він збожеволів!" гукнув бас шкіпера. "А гой! звяжіть його!"

Оба матроси кинулися на маата, але він штовхнув їх від себе, дико зареготався і як кіт почав драпатися на головний машт. Матроси хотіли лізти за ним, коли це раптом вибігла з каюти Горпина і крикнула так, що нас усіх заморозило!

"Горить! Огонь в усіх каютах!"

"Хахаха!" реготався маат із пів машти. "Всі до чорта!"

"До помп!" гукнув дядько шкіпер. Густий дим повалив з люк. Скунер був тільки що просмолений і помальований олійною краскою!

"Хахаха!" реготалося з машту,

"Стягніть його", гукнув шкіпер, "вогонь по парусах піде! Човни на воду". Із головного люка за бовдуром чорного диму показався вогненний язик і лизнув головний машт. Залопотіли вітрила, наче злякані птиці, і вмить зайнялися.

"Хахаха!" реготався маат, "усі за мною!"

Вогненні язики почали показуватися зі всіх люк.

"Шлюпка* на воду!" Всі кинулися до найбільшого човна. Але один погляд упевнив нас, що це даремна праця спускати шлюпку: маат пробив у дні велику діру. Така ж судьба постигла й інші човни; наша доля була припечатана.

"Коркові пояси!" гукнув дядько шкіпер. Він сам зірвав ратунковий пояс і наложив його Горпині. Цілий скунер горів як свічка і гудів від пожежу.

Щось чорного мигнуло коло нас і гепнуло в море. Це був обгорілий маат. Дядько шкіпер ухопив Горпину і одним замахом кинув її в море.

Хоч усі вітрила стояли в огні, судно свіжою брізою зносило в море.

Скунер тріщав і стогнав.

З маштів посипалися огненні іскри і недопалені рейки. Матроси поскакали в море. Тільки дядько шкіпер стояв блідий і повторяв безсило:

"Мій скунер, мій скунер!"

Я сіпнув його:

"Дядьку шкіпер, скачім у море!"

Але замість відповіді дядько шкіпер наложив на мене останній пояс і викинув за борт.

Нас спас моторовий баркас панцирника "Воля". Дядька шкіпера між нами не було...

Рудий щур

Велика барка "Соловейко" Української чорноморської торговельної фльоти легко перескакувала з хвилі на хвилю під добрим вітром. На бакборті кількох моряків переглядало старі вітрила.

"Ах! не було то як на "Могутнім"" нарікав старий Бугшпріт, "роботи ніякої, як відбув свою варту тай вилежуйся на яким хочеш боці".

"Хіба не все одно?" довідувався цікаво молодий юнга.

"Яке там все бдно!" аж розлютився Бугшпріт, якого гострий ніс придбав йому сю кличку, "на "Могутньому" станеш коло колеса, задрімати можеш: самі вітрила несуть, А то старе доробало – тільки гляди, що на дно піде..."

"Кажете, дядьку, на дно. А що ж ми то будемо робити?" Хлопчак так щиро заклопотано поставив се питання, що всі розреготалися.

"А то ж", підхопив Семен, "ти плавати не вмієш, підеш на дно як сокира".

"Так, синашу", додав рік старший моряк Деденко, "як корабель тоне в бурю, так нема спасення. Хоч на човен сідай, хоч прямо в море скачи, все одно пропадеш".

"Ба ні, все брехня", сказав старий, зизоокій Прокіп Дужий. "Я вам скажу, коли корабель має тонути, то всі щурі вилазять..."

"Свят Господи!" крикнув юнга, "таж коли вони всі повилазять, то нас чисто з кістками зідять".

"Не впору нагадав", пробурчав Бугшпріт, "я, знаєте, сьогодні аж десять щурів бачив".

"Оттакої, таже я їх цілими копами у споді корабля товчу, тай ніяк не витовчу".

"Се вже нас так купці в Ростові обдарували. Чи не з цілої пристані щурів нам пригнали", пробурчав Прокіп,

"Коби пшеницю туркам передати то може й щурів проженемо", сказав Деденко.

"А не можна би їх витроїти?" піддав несміле юнга.

Та його несміливість усе заохочувала моряків, а особливо гнівливого Прокопа, насідати на нещасного хлопця. Тож і тепер Прокіп не витримав, щоби не покепкувати: "А ти ж, мугиряко, а ти хиба не знавш, що коли щурям отрути підсипати, так вони її у пшеницю позаносять!". Старий був би говорив дальше, але роздалося вісім склянок* і моряк із вірлиного гнізда гукнув:

"Світла горять добре, дядьку шкіпер!"

"Зміняй гніздо і бери кермове колесо!" озвався густий бас дядька шкіпера.

Семен побіг до головної щогли та почав лізти драбиною у гору, а Прокіп подався повагом на чердак. Коли переходив попри двері кухні, роздався легенький дзенькіт наче від добре натягнутої струни, потім тяжкий гупіт, наче би хто впав на помість, потім гнівний вигук, а на кінець м'який гупіт, якого моряки в першу хвилину не могли би собі пояснити, як би враз на поміст не полилася струя світла і в отворі не появилася худа і маленька постать кухаря. Кухар помітив гурток моряків і незвичайно спокійно запитав: "А який се щур попався у лапку?", але ні не рушився, щоби допомогти вилізти морякови з під важких дверей.

"А гов, Прокопе, чи ти паний?" гукнув бас шкіпера, "чому не йдеш до колеса?"

Але Прокіп не відповідав. Моряки прийшли блище і побачили, як Прокіп пручався у тенетах. Сталеві дроти, з яких построєно лапку, тримали міцно, і найдущий з моряків не міг їх розірвати. До дверей підійшов шкіпер і вже знов хотів гукнути на Прокопа, але кухар сказав усмиряюче: "Ви не гнівайтесь, дядьку шкіпер, Прокіп хоч і хоче, але не може. Се він замотався у лапку на щурі, яку сам помагав ставити".

З під дверей роздався голос Прокопа: "І побачите, дядьку шкіпер, що я їх усіх виловлю".

"Надто вже в нас щурі розпаношилися", додав Бугшпріт.

"Він не хвалько", пояснив блище кухар, показуючи на Прокопа, "він тільки так

замотався, забувши мабуть на лапку",

"Еге, поквапився до колеса", підтвердив Прокіп.

"А чого се ви стоїте як телепні!" гукнув дядько шкіпер. "А ну, кухарю, підноси двері!"

"Чи не напетеса води?" предложив кухар Прокопови. Але Прокіп пробурчав люто якесь прокляття, копнув нещасні двері аж затріщали, і сказав на відхіднім: "Напешся води, пожди, ціле море, тільки ледви чи подужаєш!"

Се страшне пророцтво чимало налякало забобонних моряків. Рішили доложити всіх сил, щоби позбутися щурів.

Боговійно гляділи моряки в ранці на другий день, як із кухні піднімався густий дим.

"Що се там кухар виготовляє?" питав цікавий як завжди юнга.

"А ти б понюхав", не втерпів Прокіп. "Щоб знов окропом вшкварив", боронив юнгу Семен.

"Не пхай, значить, носа поміж двері", тягнув Прокіп.

"Чи не чари які?" питав недовірчивий Бугшпріт.

"Кухар, як людина з вищою освітою, бачте, служив сторожем у гімназії, не то в чари не вірить, але й до церкви не ходить".

"Он воно як, він мабуть хоче всіх щурів відразу викурити", сказав Семен.

"Мабуть воно так, коли б тільки не викурив цілого корабля", понуро сказав Прокіп.

Морякам аж мороз пішов поза плечима. Злі знаки множилися. Велике вітрило само собою відв'язалося на горішнім кінці, Семен скотився долі сходами в трюм, щурі в білий день бігали по чердаці, Прокіп забув клясти і плювати що п'ять хвилин, так що Бугшпріт не міг наставляти свій годинник. Одним словом якесь лиховісне прочуття охопило цілу залогу.

"Коби скоріще до Одеси", зітхали моряки, "тоді вже шурам буде амінь. Вітер, як на те не квапився сповняти бажання моряків, хоч і як світив шкіпер лампаду перед образом св. Миколи. В кінці було сього шкіперові за багато, і його могутній бас роздався на весь корабль: "Юнго, гаси лампаду! бач вітру не ма!"

Кухар увесь вільний час ходив по помості з линвою у руках. На кінці линви прив'язав жмут велитенських цвяхів. Горе щуреви, якого влучив жмутом по хребті: відразу робився шницлем. Зате цілий поміст покрився шрамами і пятнами, що аж скребли за серце старих моряків, які можуть глядіти тільки на чистенький і гладесенький поміст. Але кухареви з відомих зглядів ніхто не важився про се згадувати, раз що се людина з вищою освітою, а по друге, всяк, навіть дядько шкіпер, любив гарненько пообідати.

Щуряча язва так розпаношилася, що морякам уже й курення не помагало, і вони почали занедбуватися у сповнюванні обов'язків. Дядько шкіпер не міг не помітити сього, і прикази лунали з чердака куди різкіше.

Повний місяць зазирнув в ілюмінатор і розбудив дядька шкіпера. Легенький вітрець рівно тручав барку, і дядько окрім звичайного скрипу бльоків не почув нічого. Корабельний хронометер показував північ. Дядько шкіпер вийшов на чердак, щоби

подихати свіжим воздухом. Ніч була ясна і чудова. Вітрила були повні, хоч вітер не качав кораблем. Коло колеса непорушно наче кам'яна статуя стояв Прокіп. Вогонь його люльки жеврів наче світлячок. За кораблем простяглася доріжка. Дядька здивувала повна тиша. Адже звичайно чергові говорять собі на помості, чується в ряди годи регіт та сміхи, заграє чародійна сопілка, або навіть хтось затягне пісні, або танцює. А тепер тихо хоч маком сій. Що се таке? Дядько тихесенько зійшов босоніж на поміст і тямлячи на зрадливі двері до кухні, подався на бакборт попри рятунковий човен. У яснім сайві місяця поміст виглядав таємничо, куди не глянь видно було віка зі скринок на сухарі, підперті одним боком на патичках. Патички оскільки шкіпер міг доглянути були привязані дротами до... Очі шкіпера побігли в напрямку дротів, що блестіли металічно, геть аж до керми, де зза борта виглядали голови моряків, що тримали дроти в руках наче вудки. Коло кожного сторчав держак. Шкіпер помітив, що коло кожного держака звисав важкий жмуток цвяхів. Під кожним віком лежали незвичайно приманчиві річі: шматки хліба, сала, а навіть коштовного цукру. Не важко було догадатися, що се були лапки на щурів. Крізь відхилені двері кухні виглядали блискучі очі кухаря. Враз помітив шкіпер на помості величезного рудого щура. В людськiм розумінні поводився дуже безлично: ходив преспокійно поміж приманами, шкрябався лапкою у карк, ставав на задні лапки і нюшив на всі боки. Здавалося, що кпить собі зі своїх лютих ворогів і тих усіх нездарних людських хитрощів. Раптом щур мабуть хотів зробити приємність і людям та почав забігати під лапки. Дроти почали дріжати, але покищо ніхто не важився потягнути, бо рухи щура були надто скорі і несподівані. Та ось щур майже спинився під найвищою лапкою. Шкіпер почував, що тепер рішиться. У воздусі зависло крайне напруження. Ще секунда і... двері кухні відхилилися і воздухом свиснув жмут цвяхів. Одначе кухар не обчислив добре віддалі. Не досягнув щура. Всі лапки самі собою затріснулися, і раптом усі моряки стояли коло кухаря та лаяли його на всі заставки.

"І чого се ти зі своїми цвяхами, як Пилип з конопель вирвався?"

"Та хіба ж це твоя лапка була?" допитувався властитель лапки.

"Ех, не витримав", з найвищою погордою сплюнув поміж зуби Бугшпріт. Пригноблений кухар зник за дверима своєї кухні, і поміст поволі успокоївся.

На другий день приємний запах добувався із осідку музи кулінарної штуки.

"А я вам кажу", сказав Семен по зрекогноскованню воздуа довкруги кухні, "що се кухар хоче поправити вчорашню невдачу і напiк нам медяників". Се потвердив ніс Бугшпріта, і ніхто більше не сумнівався. Але обід прийшов і минув, а медяників не було, вечеря прийшла і минула, а медяників ні сліду. Ніс Бугшпріта витягнувся іще довше, оскільки се було можливе. По восьми склянках зміна завважила на помості малі кульки, розсипані по всіх усядах. Се були кришки медяника. Кола моряки висказували свої обурення, отворилися двері кухні, і кухар промовив:

"Щурі вельми люблять медяники. Сі шматочки затруєні. Не раджу коштувати", - і зник у своїм святилищі.

І полювання ішло своїм тягом з ще більшим запалом. Цілий поклад був покритий

задрасненнями і пятнами. Всі лапки працювали механічно. Вигинули всі щурі – тільки рудого щура ніяк не можна було спіймати.

Забобоний Прокія почав навіть хреститися на вид рудого щура: "Ей коби він на нас якої біди не напровадив!" Але якої біди – про се не хотів говорити.

Шкіпер побачив, що так далше не йде, коли сьому не зарадиться, то всі готові покинути корабель. Скликав цілу залогу і сказав:

"Я знаю, що ви не дуже псотники, але все таки поклад корабля має за багато дір. Певно, що се з вини щура. Хто його вбє, дістане карбованця і три дні берегового в Одесі. Тож ідіть і ловіть, а передівсім не руйнуйте "Соловейка".

Від тої хвилини залога перемінилася в гончих псів. Про сон не було мови. Всі полювали. Лапки доведено до крайної досконалости. Але щур не попадався. Остаточно всі рішили, що щур має більше дотепу від них усіх, але все таки силкувалися, як небудь перехитрити щура. Три дні дув міцний вітер, кораблем качало і кидало, буруни заливали поміст, лапки прийшлося поховати. Треба було звивати і наставляти вітрила, роботи було повні руки, і залога забула за щура. Щур більше не показувався. Може змила його яка хвиля у море? Показалася Одеса. Шкіпер стояв на капітанському містку. Із пристані вплив маленькни пароходик і взяв "Соловейка" на буг'сір. Наче люлька пакала машина пароходика, і беріг скоро приближався. Звинено всі вітрила. До камінної греблі оставало ще кілька сяжнів. Ціла залога в найбільшій порядку стояла на своїх місцях. Враз із кухні роздався страшний крик. Двері вискочили з завіс і на помості показався кухар зі своїм страшним "скорпійоном" у руках. Перед ним біг величезний рудий щур. Тут-тут мав кухар завдати йому смертельний удар, але за кожним разом щур забігав за щоглу. Всі покинули свої становища. Хто що мав, хватав у руки і біг бити навісного щура. Щур миттю видрапався на щоглу і побіг першою рейкою. За ним кинулися усі: виходу щуреви не було. Там мусів згинутися. На переді був зручний кухар зі скорпійоном у зубах. Тільки Прокіп не брав участі в полюванні, Він одинокий не покинув свого становища. Стояв із лінвою в руках і тільки дивився до гори. Шкіпер даремно свистав і кричав могутнім басом. Ніхто його не слухав. Бувають такі хвилини, що прикази прямо не доходять до слуху. Товпа на набережній теж зацікавилася незвичайним видовищем: ціла залога бігла за одним щурем, що станув собі на кінчику рейки на задні лапки і дивився одним оком чи далеко ще його переслідівники. Другим оком мав цілком що іншого на гадці.

"Бий його! бий!" гукали моряки, що стояли позаду кухаря.

"Бий його!" гукали моряки на березі. Пароходик видав протяжний свист. Його завдання було скінчене; барка причалила до берега.

Кухареви схибнулася дещо нога, але помимо того завдав страшний удар. Хибив щура, але цілий жмут цвяхів поцілів Прокопа, що сповняв твердо свій обов'язок, прямо в плечі. Три крики роздалися рівночасно: кричав цілий "Соловейко", кричала ціла набережна, а Прокіп ричав. Щур спокійно плив до берега.

(Після переказів старої Едди)

В давніх часах, коли пташки співали про будучність, а святі річки шуміли в низ із небосажних гір, Гельґа привела на світ хороброго Гроерекра. В ночі прийшли Норни на замок, щоб означити мету життя королівському синові. Міцно натягнули нитки долі, так що над замком загудів вихор. У світлиці місяця сплели золоті нитки; їх кінці заховали на південь і схід, щоб туди повести короля. Одна Норна кинула нитку на південь: "На віки буде сильною".

Ворон сказав до ворона на висохім дереві: "Родиться королівський син у шоломі, прийшов наш день, потішить трупами вовків! Радіймо"!

І нарід тішився бо герої говорили: "Прийшов наш ватажок".

Покинув батько гамір боїв, дав своєму синові ім'я Гроерекра (Неспокійного), не дарував ні замків, ні земель, тільки вложив до колиски свій меч: "Ось тобі, сину мій, найдорощий меч, кований золотом, нищитель щитів; в нього на ручці чудесний перстін, на лезі душа, на вістрю жах, земля злита кровю, його жало на смертельнім кінці".

Виріс Гроерекр на грудях друзів, наче ясін у сяєві сонця. Швидко взяв до рук важкий меч. Не дав йому батько довго ждати на битву. Шіснадцяти літ від роду положив твердого Сіґфріда, що довго володів краєм і мечем. Прибігли сини Сіґфріда й вимагали окупу: стали і золота, але герой крикнув: "Буря сірих списів на вас і гнів Одіна!" Поспішили герої на місце для бою; там розбито мир: збігалися на трупи голодні вовки.

Сів спочивати Гроерекр під орлиною скелею: знищив увесь рід Сіґфріда! Надійшла громовиця, серед блискавиць станули Валькірії у кривавих панцирях із огниками на кінцях списів. І запитав Гроерекр героїку із півдня: "Чи поїдеш на ніч до лицаря"? Гей, як зашелестіли тятиви на луках! Але сказала з коня героїка: "Инше задумуємо, як пити з рога в твоєму товаристві, з тобою, що розбиваєш панцирі. Заручив мене батько Годбродови, грізному синові Гранмара. Прийде незабаром по мене, коли не станеш проти нього в бою або не відіб'єш у батька". "Не бійся, як довго живу, не промине буря боїв, не дбай про гнів батька і ворогування племені, гарна дівчино, будеш жити зі мною, ти бо королівського роду, і дібране наше подружжя".

Післав король післанців у весь світ: "Купи золота для героїв і синів героїв. Кораблі коло Зміїного острова"! Приплили золотом прибрані судна вікінгів.

Запитав Гроерекр керманіча: "Йорліфе, що кажуть герої?" "Тяжко", відповів той, "з судна почислити всі змії, але зібралося із двадцять сотень щитів. Щаслива буде наша війна".

Скинув шатро керманіч так, що побудилися завзяті лицарі і князі. Високо піднято шелесткі вітрила у варинськім заливі. Плеск весел і брязкіт зброї роздавався по морю. На південний схід гнала фльота короля. Гомін ішов, коли сестри хвилі стрічалися із довгими кораблями. Вище казав підняти Гроерекр вітрила, хоч страшні морські доні геть, геть попустили поводи своїм запіненим коням із білими гривами, Але воздухом гнала валькірія Сіґрун і берегла кораблі. Дужими боками вирвався змій короля із

морських обіймів. Заки сонце зайшло, побачили лицарі фінський залив.

Вороги пішли тимчасом на розвід, а Гудмунд виступив і гукнув: "Хто королює над цим народом? Хто веде на сушу цих страшних борців?" Тоді Москійотле підняв свій червоний щит і гукнув: "Оповідай про це, коли будеш вечером кормити свині і собаки, прийшли з півночі вовкулаки завзяті до бійки. Знайде тут Годброд Гроерекра, лінивого до втечі, що вже частенько годував супів трупами, а ти досі цілував служниці при жорнах!" Гудмунд гукнув і собі: "Та то ти заїдав вовче харчування і вбивав братів. Ти висисав вовкулакою рани!" Москійотле гукнув: "Ти був відьмаком, ти бабію поміж валькірами. Адже ми разом сплодили дев'ять вовченят". "Де ж там, ти не міг бути батьком вовченят, бо відняли тобі мужеськість, дівки Норвегії, ти рабе. Чи хочеш іще більше чути?" Москійотле відповів: "Радше погодую твоїм трупом круків і кину твоє мясо собакам і свиням на жир; хай чортиця лається із тобою".

Виступив Гроерекр і гукнув: "Радше би вам обертати в бою мечами, чим тут язиками. Доказали сини Гранмара, що не бракує їм відваги витягати мечі". Задріжав воздух, коли лицарі гнали коні по росистих долинах і темних лісах. У дверях замку стояв Годброд з шоломом на голові і побачив своїх приятелів: "Чому лежить гнів на обличчі цих героїв?" Післанці відповіли: "Швидкі кораблі наче олені повернули до суші; багато миготіло щитів і весел, це дивний геройський нарід Руси. Висіли десяти купами й лишили морських потворів у залив. Могутню силу мав Гроерекр і не заважається перед битвою". Годброд гукнув: "Хай їдуть післанці до народніх зборищ, хай біжать до Сесвеґ, до Муну, до Туокум. Хай спішать усі, що ще можуть підняти огненний меч. Дамо вовкулакам відсіч".

Як блискавиці стрінулися мечі на побережі. Гроерекр був перший у бійці героїв. Твердим зерном стало його серце. З хмар прийшла його боронити валькіра Сіґрун. Зміцнів шелест списів! Гукнула валькіра з хмарового коня до героя: "Слава тобі, Гроерекре, королю Руси, ти натішишся своєю дружиною і своїм життям; бо побив ти всіх своїх ворогів. Одержиш тепер золоті перстені і мене горду валькіру. Скінчилася січа!"

Гроерекр здобув жінку і країну.

Але дружині було тісно на побережі. Героїв тягнуло до нових боїв. Післав Гроерекр Гельґа на потаємні розвіди горі рікою до озера Ільмен. Панували тоді в Новгороді могутні князі Аскольд і Дир, скорі до бійки, ліниві до втечі, герої у боях за золото і славу. У сварці повбивали вони героїв Руси і не дали за пролиту кров окупу. Коли Гельґе вийшов з замку, стрів пастуха і сказав до нього: "Йди, скажи Аскольдови і Дирови, що тут був Гельґе з дружини Гроерекра і оглянув замок. Мав на собі сірий панцир і його вважали за Даґаля, сина конюшого Вавінґа". Коли це почули брати, післали погоню, а Гельґе не міг інакше вратуватися, як одягнувся за служницю і став молоти на жорнах. Даремно шукали за ним люде братів. Тільки Сліпому видалася служниця підозрілою, і він сказав: "Ясні й гострі очі має служниця князів, меле аж млин розлітається! Князь меле на жорнах! Цій руці меч привичнійший, як держально жорен". Але Вавінґ сказав: "Нічого дивного, що жорна гудуть, коли меле князівська

служниця, була валкірією, що їхала понад хмарами, геройська в бою, відважна на морю, заки не полонили її князі. Тому в неї такі люті огнисті очі".

Так утік Гельге, а Гроерекр здобув замок. В бою полягли всі начальники, а оба брати, Дир і Аскольд одержали мир, і вечером, коли приведено окупного кабана, положили на нього руки і присягнули на спису Одіна вірність Гроерекрови. І князів одначе не минає те, що призначене. Але як тільки Дир зложив присягу, почав цього жалувати, зложив Одінови велику жертву за братню пімсту, і Одін позичив йому своєї списи. Тоді Дир найшов Гроерекра у лицарській залі, пробив його списою Одіна, і Гроерекр упав. Пішов тоді Дир до Сігруни і сказав: "Горе мушу тобі звістити, зі списою у грудях лежить твій король. Кровю заплатив за кров. Сігруна сказала: "Щоби тебе зранили в серце всі присяги, які ти заприсяг Гроерекрови на світлу воду пекольного джерела і на холодний пракамінь! Хай не рушається твій корабель під тобою, хоч би й під найліпшим вітром! Хай кроку не зробить твій кінь під тобою, хоч би твої вороги сиділи тобі на карку! Хай не тне твій меч у твоїй руці, хиба щоби свистав над твоєю головою! Аж тоді стане пімста за убийство Гроерекра, коли станеш вовкулакою в лісі, бездомним і безрадісним, без їди, коли не стрінеш трупа!" Відповів Дир: "Одін винен у сьому нещастю, він вніс у рідню колетнечу. Візьми золоті перстені і пів краю на окуп для себе і свого сина!" Відповіла Сігун: "Ні в день ні в ночі не найду радості, доки не стану в дверях могили Гроерекра. На коні буде королівський герой, з золотими острогами. Так тікали перед ним вороги з жаху, як кози перед вовком. Серед героїв стояв Гроерекр як ясень серед тернів".

Вмираючи Гроерекр сказав до Гельга: "Друже, товаришу всіх моїх боїв, малий мій син Інгвар хай знайде в тобі другого батька! Зложи мені в цьому всі присяги: на стіну корабля, на берег щита, на стремено коня, і на вістрє меча!" А коли Гельге присяги зложив, сказав Гроерекр до Сігруни: "Коли я вчора спішив через ліс, їхала в пітьмі жінка на вовкови, який її слухав, червона пізна заграва заходу світила мені в лице, спіткнулася моя нога і брехливі привиди стояли по обох моїх боках, начеби хотіли бачити мою кров. Я упав перед Долею. Гляди, кривавить іще моя рана, але люба не плач, одно тільки прошу тебе, оскільки хочеш мене послухати, постели по моїй смерті ліжко Гельгови". Сігун відповіла: "Коли ти при наших заручинах дав мені перстень, дала я обіт ніколи не звеселитися, коли б ти відійшов, і нікого не взяти в свої обійми". "Поцілуй мене, Сігун, ніколи більше не побачу Роггайму". Сігруна плавала в крові свого чоловіка і власних сльозах. "Не плач Сігун, моя молода жінко". "Горе, що мій син іще надто молодий". Сігун зітхнула: король віддав духа. Сігун у своїм болю так міцно сплеснула в долоні, що коні затупохіли в стайні і гуси загегали на дворищі. А оба брати зібрали свою дружину і подалися на південь. Серед безчисленних ударів мечів побили дружини Хазар, героїв, що жилилися сирим кінським мясом. Але Норни міцно пряли свої нитки!

Цілу ніч просиділа Сігун над трупом героя. Коли ранком побачив її Гельге, сказав: "Пані, зникнула краса свіжості з твого обличчя!" Сігун промовила: "В ніжній молодості проживала я свобідно на замку батька, обсіпана щедро золотом; ніхто з

героїв не мав стати моїм паном. Але коли побачила Гроерекра, захиталося моє серце: чи мала я уступати і йти до бою як валькіра в панцирі та відважно битися за справу батька, чи піти за Годброда. Відомо стало всім героям, що я у колотнечі серця схилилася до поєднання. Почали мені припадати до вподоби золоті прикраси. Але тепер, я колись люблена, не проведу свого життя з другим. Знаю, знаю, що вже летять захланні круки Одіна, летять чорні, промоклі россою до ранішньої заграви. Але поцілую наперед мертвого героя, заки здіймете йому кривавий панцир. Його буйне волосся пройшло морозом, воно злите кривавою россою, зимні як лід його руки. Як я здужаю пімститися?" Гельґе сказав: "Покритий король кривавою россою горя, але ти плакала, прибрана золотом, гіркі сльози, ти блискуча як сонце на півдні; кожна сльозина падала як кров на тіло героя. Королівська жінка заспіває жалібну пісню. Мій меч кровю окупить пролиту кров". Промовила Сіґрун: "Сказав мені у сні Гроерекр: перед заходом мусить стати на радужнім мості і перейти його, заки півень побудить нарід побідників. А тоді королівська жінка буде з ним". Нічого не сказав Гельґе, бо бачив в її обличчі незломну постанову. Плеснув Гельґе в долоні, і всі прийшли, що мали прихильне серце для королевої, щоби її здержати, але ніхто не зміг відмовити її від смертного ходу. Із любови проколола золотопанцирна валькіра гострим мечем своє серце: "Ходіть", сказала, "хто хоче золото або інші дарунки, кожній невільниці даю червонозолотий нашійник, одяг і біле полотно". Підвелася королева і сказала: "Нікого не хочу, хто нерадо і тяжко оставивби за мене життя; але менше скарбів згорить над вашими кістками, менше золота, коли й ви колись прийдете до мене по смерті". Королева роздала багаті дарунки. Приглядався Гельґе, як королева роздавала свої скарби. Глянула в кінці на порожні скрині, на свої мертві невільниці і слуги. "Одну просьбу маю іще до тебе, Гельґе, і це остання моя просьба на світі. Кажі викопати в поли широкий гріб, щоби був вигідний для нас усіх, що вмираємо враз із Гроерекром. Окружи могилу шатрами і щитами, кровю покроплені одяги мають горіти з численними трупами. З одного боку нехай горить Гроерекр, король Руси, з другого мої слуги в золотих нашійниках. У головах два пси і два соколи. Тоді все буде рівно! Але поміж нас положи меч, прикрашений перстнями. Коли піде за ним моя дружина, то не замкнуться зараз за пятами короля двері Вальгалі; не буде вбогий наш похід; піде за нами п'ять служниць, вісім слуг із лицарськими звичаями, мій пістун, і наслідний слуга, якого дав мені батько". Голос королевої ослаб, і це були останні її слова.

Коли Сіґруна завдала собі смерть, уложено дві костри, оден для Гроерекра, другий для Сіґруни. Далекі блиски кидало Ільменське озеро.

Новгород став тісний для дружини, яку зібрав Гельґе, щоби йти пімстити смерть Гроерекра та добувати слави й золота. Соколом поривався молодий Інґвар! Сидів раз Гельґе на горбку, коли приїхали в хмарах три дівчини, блискучі і гарні під шоломами. Їх хмарові коні потрясали гривами, з хвостів капала роса на глибокі долини і стрімкі горбки, град сипався на дерева. А потім появилися перед ним два чорні ворони, з під ясеня почулося виттє вовка.

Свінелд був сином Йордіса і королем у своєму краю. Перевищав усіх людей

розумом і передбачував будучину. Поїхав до нього Гельґе, стрінув перед замком сторожа і запитав його: "Хто мешкає у цьому замку і як звати короля народу?" Сторож відповів: "Віщуном називається князь, що володіє краєм і народом". Гельґе сказав: "Коли дома віщий мудрець то проси, хай вийде поговорити зі мною; скажи, що чужинець просить його про це". Сторож сказав: Але коли запитає мене лицарський король, що це за людина хоче з ним говорити?" "Я Гельґе, один з королів Руси". Тоді сторож пішов і сказав Свінельдові: "Чужинець стоїть коло брами, високого росту, в блискучім шоломі, бажає з тобою поговорити". Вийшов тоді король і чемно поздоровив гостя.

"Витай, Гельґе, а ти, Гайтере, візьми в короля коня".

Приязно говорили оба розумні герої. Скажи мені, молодший брате, коли тобі це відомо: куди напаялася нитка Гельґа?" Свінельд відповів: "Ти будеш могутнім героєм, зятем королів; лагідним супроти золота, повільним в утечі, багатирем силою і розумним у мові". Гельґе сказав: "Віщий королю, говори виразніше, більше відкрий, ніж я запитати зумію, коли ти певний, що вгадуєш наперед. Що стріне мене, мені на щастє, коли виїду з твого замку?" Свінельд відповів: "В лісі убеш сам без меча і списи Страшного Ведмеда, пана ліса". Гельґе сказав: "Скажи мені, блискучий королю, мій предку, віщуне, коли ми вже почали сердечно говорити, чи бачиш геройські діла Гельґа, великі аж до небесного шатра?" Свінельд відповів: "Ти побідиш три міста: Смоленськ, Любеч і Київ, і заложиш могутню державу. Від твого меча упадуть Аскольд і Дир, що присягали великі присяги і їх не додержали. З їх головами добудеш ключі Київ і все їх золото. Правду говорить Свінельд". Гельґе сказав: "Великий буде мій скарб. коли закінчу цей бій як кажеш. Провір своє серце і скажи далше, яку ще славу найду на своїй житевій дорозі?". Свінельд відповів: "Ти добудеш нові дружини своїй державі: залізних Полян, крицевих Деревлян, шкіряних Сіверян і медових Радимичів. З залізом, крицею, шкірами і медом повернеш до високого Київ, ти, воевитий герою!" Гельґе сказав: "Скажи мені далше ти, віщий герою, тепер уже маю могутню державу і люті в боях дружини, який буде дальший біг мого життя?" Свінельд відповів: "Лежить зачарована красавиця за далекими ріками, за Чорним Морем. Заслонена блискучим панцирем з золотих лусок; ти розітнеш їй панцир острим мечем тим, яким побідив Аскольда і Дира". Гельґе сказав: "Гаразд, ось їй панцир розтятий, дівчина будиться зі сну і починає говорити; що вона мені скаже, що вийде мені на добро?" Свінельд сказав: "Навчить тебе рунів, навчить говорити всіма мовами, дасть тобі золоті прикраси і ліки. Їдь здоровий, королю!" Гельґе промовив: "Вмію уже читати руни, дам прикраси дружині, скажи віщий герою, куди далше веде стежка мого життя?" Свінельд відповів: "Та дівчина, то могутній грецький Царгород, і нічого тобі там лякатися, певні плоди побіди твого меча. Але тепер нічого більше не передбачаю, віщування скінчилося. Не питай Свінельда про більше". Гельґе сказав: "Журбою стає мені твоє слово, Свінельде, бо ти певно знаєш більше в серці, чи ж це аж таке горе, що ти його не хочеш сказати? Свінельд відповів: "Дозволив мені Одін передбачати блискучу мужеськість твого віку, але скінчилося моє знання; не

справедливо величають мою мудрість, помиляються коли кажуть, що знаю будучність". Гельґе вказав: "Не знаю на землі нікого більше, хто бачив би дальше чим ти, Свінелде. Не затаюй горя і болю мого життя". Свінелд сказав: "Не зазнаєш любови, не закоштуєш солодощів напою, не зазнаєш страху, ти, блискучий побіднику, твоє ім'я не зникне, руни мечем випишеш, як довго світа". Гельґе сказав: "Прикро мені, що мушу попрощатися з тобою, не знаючи дальшої долі, покажи мені дорогу, коли хочеш, адже все означила доля!" Свінелд сказав: "Все тобі скажу, Гельґе, хай веде тебе твоє незлякане серце! Покориш південь, підеш на Східне море Волгою і Доном, схрестить твоя дружина мечі з Персами, безчисленні привезеш у Київ скарби. І не один зробиш похід на своїм вірнім коні; приневолюєш мене, тож знай, я не брешу; один день призначений для твоєї загибелі!" Гельґе сказав: "Свінелде, не хочу твого гніву, але доброї ради; певно хочу я знати, що бачиш духом, що мене стріне, хоч би й як було тяжке!" Свінелд відповів: "Дасть Один послух местникам пролитої тобою крові, ти трошителю щитів, і стріне тебе воєнна незгодина від стріл хижацьких Хазарів над рікою Волгою, коли зі скарбами вертатимеш із багатой в шовк і прикраси Персії". Гельґе сказав: "Що злагіднить мою судьбу, скажи мені, Свінелде, коли це передбачуєш. Чи я ляжу в тій січі?" "Ізза коня почав ти ту бійку, і кінь буде причиною твоєї смерті. Не впадеш у січі, ніякий меч не протне твого шолома, ніяка стріла не проб'є твого панциря. Зложив ти присяги воювати на своїм боєвім коні! Не додержиш сильних і міцних присяг". Гельґе сказав: "Як це так буде, Свінелде, скажи прямо, чи я легкодушно покину товариша боїв?" Свінелд сказав: "Зведе тебе чужа погроза і віщування. Але не буде в цьому твоєї вини, тому віщий королю, остане твоє ім'я, як довго стоїть світ". Гельґе сказав: "Волів би я, щоби мечі ворогів почервоніли в бійці від моєї крові. Я схочу обминути твоє віщування, але це буде даремно. Скажи ще мені, що означали знаки, які я бачив, коли їхав сюди?" Свінелд відповів: "Добрі знаки бачив ти, герою, трошителю щитів. Ти бачив три грізні валькірії, двох чорних воронів і лютого вовка під ясенем. Бережися королю пізньої вечірньої заграви в очи, горе тобі, коли спіткнешся ідучи до бою, а злі мари стоятимуть по обох твоїх боках, щоби кров твою побачити. Ранком будь усе зачесаний і вимитий, і по сніданку, бо не знати де будеш вечером". Гельґе сказав: "Слава нам, Свінелде, при нашій розлуці, ніхто ве може перемогти своєї долі, радо звістив би ти мені щасливішу судьбу, коли б ти це міг".

Огнем і мечем виписав Гельґе руни своєї держави. Серед гамору боїв забув про всі віщування.

Але, коли не стало хоробрих ворогів, пирував в степу зі своєю дружиною. Тоді згадав за свого боєвого коня, якого від давна покинув. Конюх сказав: "Віщий королю, біліють кістки твого боєвого коня у степу!" "Збрехав, ти, Свінелде, як би не твої брехливі віщування, служив би був кінь мені й досі", гукнув Гельґе.

Сіла дружина на коні і помчала в степ оглядати кістки коня. Світила червона заграва королеви в очи. Спіткнувся кінь, коли Гельґе станув ногою на голову давнього товариша. Вилізла степова гадинка через око черепа і вкусила короля у ногу. Не стало до вечера Гельґе між живими! Сповнилося грізне віщування! Отворилися широко

ворота Вальгалі перед безсмертним лицарем!

Дав початок Рурик (Гроєрекр) заснуванню руської держави, укріпив державу віщий Олег (Гельге), не довів до нічого Ігор (Інгвар). Пімстила вдова по Ігорю Ольга (Гельга) кров героя огнем і пожегаром, і виховала Святослава – меч на ворогів, переможця на воді і суші.

Кедрове Зерно

Золота! Золота! Золота домагалися усі установи молодої держави, особливо закордонні відділи розкрику (пропаганди). Але з відки взяти його? Бувші могутості зложили свої скарби в руки держави враз із головами, церква рішила на будуче займатися тільки духовими справами і з покорою зложила свої багатства в руки комісарів, ба навіть робітники постановили працювати о одну годину більше в користь держави. Але сього всього було за мало. Щоби все таки мати в запасі хоч циганське золото, рішено вислати в Сибір розслідників до вишукування золотоносного піску або принайменше мамутових кликів, або яких небудь природних багатств. Треба було квапитися, тож виправу зібрано чим скорше. Зголошених підібрано на скору руку та відвезено маленьким пароходиком аж до устя ріки Обу. Там виправники висіли і подалися на схід, не надто тримаючися грізного, лютого Північного Моря. На весну слідуючого року мали стрінутися в означенім на карті місці. Виправа була добре заосмотрена в усе потрібне: санки, човна, складані незвичайно штудерно, якими можна було послуговуватися і як шатром, і як санками, шкіряні одежі на взір самоедських, зброю, научне приладдя, книжки, аптички і last not least приймак (бездротника) іскровика . Головна кватира щодня одержувала свіжі відомости з Харкова, Берліна, Парижа та Нью-Йорку, що було незвичайною розривкою. Особливо любо було послухати співу та музики в ясну морозну ніч, коли довкруги вили вовки і повагом походжали білі медведі. Остаточо, щоби розслідити більшу область, рішено розділитися на десять відділів. Усі мали розійтися як найдалше і поволи прямувати до збірної точки, щоби стати там на весні, коли на морі пустять леди.

Інженірови Петренкови додано двох моряків, і в товаристві одного кочівного племені Самоедів мав "перейтися" кілька тисяч кільометрів.

При світлі полярного сьєва маленький відділ помчав на південний схід. Увесь маєток лежав міцно завинений у полотно шатер на санках, запряжених ренами . На переді санок клячав Самоед з довгим бичем у руках. Рени бігли з дивовижною скорістю. Що кілька годин ставали, щоби рени могли напастися. Тоді ренів пильнували велитенські люті собаки, подібні до вовків. Через два тижні все йшло гаразд. Рени на стоянках легко добували мох, з шатер доходили веселі голоси, і вожд племені Коварок клепає подорожніх приязно по плечах. Сливе на кожній стоянці Петренко враз із матросами розпалював велитенське огнище над берегом річки, де, як сказав Коварок, була піскова мілина, і коли жар доходив до піску розсліджував його уважно. Промивка сливе завсїгди давала золоті зеренця: але скількість усе була за мала, так що правильне добування напевно не було би оплатилося. Як тільки позволяла погода, Петренко

знямав географічну ширину і довжину. Плян дороги та всі спостереження записував пильно в деннику.

Але Коварок успокоював Петренка:

"Чекала, чекала, прийшла до Утенґа, побачила золото!"

"А як далеко до Утенґа?" допитувався Петренко.

Але сього Самоед ніяк не вмів пояснити. Він з того місця ніколи ще туди не ходив: "Багато, багато ренових пасовиськ!"

Аж де далі справа погіршалася. На рени кинулася пошесть. Петренко давав з початку ліки, але коли їх забракло, рен почав падати за реном. Над табором розпука розтягнула свої руки. Коли рени йшли на пашу, весь час греміли бубни і тужно-тужно грав флет. То шамань племені відганяв злого духа. Але, як міг його відігнати, коли їх було аж трьох? Білий чорт завше приносить нещастє. Се вже шамань давно вкладав у вуха громаді. Досі якось не вірили. Адже білі не зробили їм нічого злого. Заплатили за провід. Полювали дичину і ділилися з ними. Коли на полюванні білі медведі кинулися на героїв та побили багато собак і важко ранили найвідважнішого Великого Оленя, прибіг Петренко на поміч, і хоч не мав набоїв у рушниці, одним ударом ножа розпоров медведя і спас героя. Рана від ліків скоро загоїлася, хоча шамань приписував се діланню своїх замовлень. Але тепер! Супроти страшного нещастя, яке невмолимо насувалося, треба було щось робити. Добродушні погляди Самоедів перейшли в холодні, потім недовірчиві, ба навіть ворожі. Коли Товаряков, один із матросів, убив розривною кулею білого медведя та повідомив про се Самоедів, ніхто не рушився, щоби привезти здобич. А всі знали, що мясо вже давно скінчилося! Товаряков повідомив про се команданта. "Е, нема що робити. Цілого племені не переконаєш!"

"Як думаєте, Іване Івановичу", озвався другий моряк, "чи не ліпше би цілком відділитися і самим продовжати дорогу?"

"Куди? Адже не знаємо дороги. Наші військові мапи вказують за багато порожних місць. Тай що значить на мапі? Позначені тільки великі ріки та шляхи. Малих озер та річок ще досі ніхто не почислив. Ми маємо ціль перед собою і мусимо її осягнути".

"Треба позискати шаманя", думав собі Петренко, і пустився після нічлігу до табору Самоедів. Але Самоедів не було! Тільки вітер колихав понурими кедрами. "Що тепер зробимо?" роздався за Петренком пригноблений голос.

"Звідки се взялася у таборі жінка?" подумав собі Петренко і оглянувся. За ним стояв Любченко, другий моряк, приділений до його відділу на власну просьбу. Низького росту, не надто огрядний, прийнятий Петренком нерадо з огляду на незвичайні труднощі виправи. Але був конче потрібний як геолог і здоровник. Всі научні досліди міг переводити без нічиєї допомоги. Петренко не знав його. Підчас виправи на пароході зникав зівсім поміж прочими учасниками. О скільки зміг помітити досі, був добрим товаришем, надто може горячим і похіпливим.

"Ах! се ти, Любченку!" сказав Петренко. "Щож, якось дамо собі раду. Тим більше, що не всі Самоеди покинули табор!"

"Почім думаєте, що не всі??" запитав зачудований Любченко.

"Аджеж знаєш, що я пив кров із Великим Оленем. Він мене не може покинути. Ходім ось туди!", і Петренко вказав на гурток берез.

Не встигли поступити кількадесять кроків, як перед ними станула присадкувата постать Самоеда. В плечах був дуже широкий, що вказувало на незвичайну силу. Приступив до Петренка, положив йому обі руки на плечі і почав терти, ніс до носа.

Сей привіт тривав кілька хвилин. Чим довше, тим привіт щиріший.

"Олень не пішла. Олень із братом. Підемо разом до жовтого піску. Мої олені, пси. Все моє мого брата. Моя донька мого брата". Ніколи ще мабуть у життю маломовний Самоед не сказав на раз тільки і так важних слів. Оба знов "подали" собі носи і пішли до юрти кочівника. В юрті Олень підійшов до доньки, молоденької, може п'ятнадцятилітньої дівчини, одягнутої в шкіряну одягу з пестрими нашивками, сказав їй щось горляним голосом, взяв її за руку, повів до Петренка, і руку доньки вложив у руку "брата". Передача була довершена. Відмовити значило смертельно образити Самоеда і цілу виправу звести на нівець. Відчув на собі зір моряка, і оглянувся. Ох! як люто світилися очі юнака. Аж зачудувався Петренко. На стільки ненависти стати лише зависну жінку. Ага! але се могла бути чиста мужеська зависть. Не було часу довго роздумувати, бо Олень наглив до виїзду, щоби стати на найближчій стоянці. Тяжко мусіли дослідники працювати, щоби так скоро як Самоеди звинути шатро та наладувати санки і запрягти ренів. "Кедрове Зерно" не відлучалася від Петренка. Ходила за ним всюди. Робила найтящу роботу скоро і легко, як найдуший моряк. З ренами і собаками поводитися спокійно, лагідно і твердо. Ніколи їй не лучилося, щоби котресь її не послухало, хоча не вживала бука. На найближчій стоянці, оба шатра стояли разом, і Петренко зі шатра Самоеда чув голосну розмову обох моряків у своїм шатрі. Показалося, що Любченко не тільки ворог жінок у загальні, він висказувався рішучо проти мішаних подруж із окрема.

"Чи він оженився із тою дівчиною?"

Товаряков грубо розреготався:

"Хиба на час подорожі".

"Так не сміє бути", горячився Любченко, "ми Європейці не можемо поступати як якісь Французи, що в кождім порті мають окрему жінку".

"Ого! а чомуж би ні? Хиба ми від них гірші! От приміром що до мене. Та я би п'ятьох Французиків закасував". І моряк знов грубо засміявся та почав глузувати з Любченка. Любченко не остав в довгу, і сварка могла легко перемінитися у бійку, як би Петренко не ввійшов до шатра.

"А се що знов! Вас двох у безконечній пустелі, і ви ще не в силі жити в злагоді!"

"Тим разом ви причиною!" замітив розгорячений Любченко, "як ви смієте брати на свою совість наче товарину ту невинну Самоедку, до тогож іще майже дитину!"

Петренко здвигнув раменами:

"Ми в примусовім положенні. Коли дійдемо до побережжя, то відкупимо його гнів дарунками. Впрочім так поступають сливе всі подорожники".

"Це тільки ублагороднює расу", докинув Товаряков зі свого кутка.

Петренко не звернув уваги на сю зідливу замітку.

"Я на се не позволю!" вибухнув знов Любченко.

"Впрочім се моя справа!" закінчив Любченко. "Стям собі, Самоедка належить виключно до мене". Одначе дивився при тім просто в очи Товарякову, що під тим залізним поглядом потупив зір. Петренко аж надто добре знав, які гадки нуртували в душі сього дужого великана. Ще з Харкова знав, що з десять літ назад Товаряков був жонатий, але грубив із жінкою, що в кінці покинула його. На пароході справляв добре свою службу і навіть у поході тримався добре, тільки надто вже грубо поводився з ренами і собаками, що завжди доводило до сварки з Любченком. Тільки повага коменданта стримувала досі сі оба цілком супротивні характери. Без "баби" морякови було дуже важко, і Петренко знав, що небавки уся худобячість моряка може вибухнути, але ж не бачив другого виходу. Справа ще погіршилася, коли за тиждень пропали чотири рени, розірвані мабуть вовками. Прийшлося запрягти собаки і покинути частину виряду, і гірше шатро Самоеда. Тепер усі ночували в одній хаті. Щоби не наражати на певну загибель оставших ренів, спинилися на тиждень над рікою. Моряки дібралися до піску у трьох місцях і скоро наполокали майже кільограм золота. Петренко як найточнійше означив географічне положення сього закутка. Олень потрясав головою: "Тут мало. Підемо там!" і показав напрям рукою. "Та сама ріка. Закрут". Петренко зрозумів, що тут тільки напливове золото, золотоносний кварець мусить знаходитися значно висше. Коли мали рушати дальше, знов бракувало двох ренів. Подорожні мусіли припняти лещета, бо собаки не могли тягнути навантажених санок. Обличче Самоеда спохмурніло, а Товаряков мстився на собаках. Коли раз копнув пса ногою, за те що йшов надто поволи, Любченко не стерпів і смагнув його батоном по обличчі. Розлютований моряк кинувся на юнака з п'ястками. З Любченком прийшлосяби круто, як би не станув поміж ними Петренко. Щоби захистити юнака сказав:

"Собак не можна напружати за надто, бо піchnуть падати, а тоді ми пропали".

Товаряков тільки люто подивився на свого супірника і затиснув п'ястки, але не осмілювався кинути на значно сильнішого противника. Справа ще погіршилася, бо коли Товаряков не міг нічого зробити комендантові, мстився на Любченкові, коли оставали самі. Любченко мусів носити воду, розпалювати, варити, направляти одержу і упряж, ставити шатро, обкидати його снігом, а Товаряков підганяв його кпинами, а то й штурханцями. Якась гордість не дозволяла Любченкові скаржитися перед Петренком.

Здоровлєе досі не покидало подорожніх, але коли запаси взяті з корабля почали вичерпуватися, червоні щоки Товарякова зблідли скоро. Помимо доброго прикладу команданта ніяк не міг звикнути до полярної їжі: трану і мяса. По двох місяцях його щоки почали пухнути: перші обяви цинги. Враз із недугою його характер ще погіршився. Особливо часто насміхався з Любченка, що все ще не міг глядіти як Зерно клалася побіч Петренка.

"А, та се тобі зависно", кпив з юнака моряк, "ти би мабуть і сам не був від того, ге, ге, ге!"

"Мовчи, а не то..." і малі п'ястуки затискалися, а очі блищали.

"А ну, ну, та ти навіть до дівчини не доберешся", кпив немилосердно моряк. З дня на день положення гіршало. Любченко не міг терпіти присутності не тільки моряка і Зерна, але також Петренка. Сидів у своїм кутку і латав одержу. Коли глянув, то все з нахмареними бровами. Особливо ненависно глядів на чорноволосу Самоедку з дещо скісними очима, що ні на крок не відступала від свого пана. Раз навіть Петренко помітив як Любченко потряс ножом за Зерном.

"І до чого та зависть дійде?" думав собі Петренко. Помимо морозів і снігів подорож посувалася. Повернули на схід і по трьох місяцях станули перед кварцяними скелями, що давали чудовий захист перед диким, жахливим вітром, що наче чорт дув з півночі. Ах! як любо спалося у затишній сніговій хаті. Петренко писав денник, а прочі учасники були заняті своєю працею. Зерно пішла з сіткою до річки, де була пробита полонка. Петренко записував і думав, як то колись будуть читати сі записки та гордитися ними, як героями, що відкрили копальні золота, а вони... всі разом і кождий з окрема! кільки то вони мають хиб і недостатч! От хоч би взяти того Товарякова. Чи ж се не худобина? Чи не найліпший ще, поміж ними отой так званий дикий Самоед, той правдивий герой тої тундри? Петренко підняв голову: ні, його ще не було з полювання. Тільки завдяки йому виправа досі не пропала. Моряк почав знов кпити і насміхатися з Любченка, що не стерпів, і вибіг з хати, кинувши якесь прокляття крізь затиснені зуби. Петренко, з примусу психольог, знав, що такі дикі очі не ворожать нічого доброго. Але що міг зробити? Треба було довести виправу до кінця. Схилив голову і знов почав записувати. Враз через шум бурі дійшов до слуху моряків якийсь крик. Мусів бути страшний, коли заглушив навіть на хвилину північного демона. Крик, крізь який почувалися розпука і жах, наближався. Враз у хаті наче на крилах того крику появилсся Любченко. Його обличчє було смертельно бліде, очі розширені, уста посинілі. Враз підняв руки над головою і зі страшним стогоном кинувся на свою лежу. Моряки наче задубілі дивилися на шкіру, що прикривала вхід, наче би там мала появилися розв'язка. В дверях станув Олень.

"Зоря. Зерно Кедру. Вбита. Коло полонки. Кров, кров, кров". Його руки дріжали. З грудий виривався не то стогін, не то рев медведя.

Всі три побігли через рев бурі на річку, де коло полонки лежав труп Зерна. Одежа була майже зірвана з грудей, і груди розпанахані аж до серця її власним великим ножом. Лежала серед калюжі червоної крові. Самоед почав над трупом голосити свої заклинання.

"Любченко!" сказав моряк.

Справді! хтож инший міг би се вчинити? Подорожні находилися серед безконечної пустелі. Се мусів бути Любченко. А одначе той страшний удар? Петренко положив руку на плече Самоеда.

"Брате. Ти будеш пімщений!"

Але се запевнення не подобалося Самоедови. Сеж був дикун. Потряс головою. Пімста? Хто говорить про пімсту? Тільки судьба рішає і злі демони. Прогнівив злих, а не

вблагав добрих. Може тим, що прилучився до білих? Мусить тепер похоронити її в найкращій одежі на олени. Такий звичай в їх роді! Вбє оленя але не людину. Справедливість? Ні, ні, не хоче справедливости. За три дні відбуде похоронний обряд, а тоді підуть даліше.

"Так, Оленю, остав справедливість білих. Око за око, зуб за зуб. Се наш закон". Самоед похитав головою і попав у цілковиту апатію. Моряк відтягнув Петренка, і оба подалися до хати. Що робити з убийником? Віддати в руки справедливости? Але ж бо до тої справедливости ще з п'ятьсот кілометрів, принайменше до парохода.

"Що задумуєте зробити, Іване Івановичу?" запитав моряк, коли зайшли в тишу.

"Він божевільний. Се ж на холодно було би звірством, а прецінь Любченко хоч горячий, не здатний на се".

"А зависть?"

Оба замовки і переповзли на руках і ногах через вузкий і низький прохід, з їх приходом Любченко схопився з лежї і скрикнув безтямним голосом:

"Що там сталося?"

Побіліле обличчє Петренка було грізно нахмарене, але моряк кинувся на Любченка з затисненим п'ястком!

"А ти безличнику!"

Одначе Петренко спинив моряка!

"Остав, се моя справа!" і звернувся до Любченка:

"Ми як раз бачили Кедрове Зерно, зарізану в звірський спосіб, як се дуже добре знаєш?"

"Зарізана?" Любченко вимовив се слово з таким жахом, що моряк знов хотів кинутися на "того нікчемника".

"На жаль, нема сумніву що до особи вбійника", продовжав Петренко, "і ми обіцяли Самоедови справедливість. Нашу справедливість! кров за кров".

Любченко почав дріжати і глядів то на одного, то на другого, наче не розуміючи. Підняв обі руки до голови, приложив до горла наче для борони і простогнав:

"Я... я..."

Спокійно, тихо продовжав Петренко:

"Вправді тут у пустелі до справедливости далеко, але де є двох європейців, там хочуть її бачити. Чи ти маєш свій револьвер? Або може маю позичити тобі свій?"

Майже діточі очі юнака видивилися на Петренка. Запанувала на хвилину мертва тиша. З трудом проговорив, ковтаючи:

"Чи думаєте, - хочете, щоби я сам себе?"

Петренко спустив очі до землі. Чи ж сі очі того юнака знали що небудь про злочин? Але мертва Кедрове Зерно кричала о п'імсту. Чув її голос в ухах. Дзвенів як пошум фуги. А грубий голос Товарякова вдарив як обух:

"Кров за кров. Ось наш закон. І коли ти не..."

"Але ж бо я не зробив сього", прошептав Любченко.

"Отже хто? ти драбе, може Олень?" Любченко звернувся до інженіра:

"Чи вірите дійсно, що то я зробив?"

"Мушу. Бачиш, ти зробив се в нападі якогось божевілья, на вид ненависної дівчини. Так діється у всіх майже злочинах. Се не змінє ані факту, ані кари. Чи тут, чи там на пароході. Чи хочеш чекати аж на парохід?"

Але Любченко хлипав важко. "Ви сього не зробите, прецінь то не я. Я думав що ви мій приятель. Я..."

"Аж недобре меві робиться!" гукнув Товаряков, але Петренкові зробилося жаль того хлопця із тими лагідними очима. Таж він не почував цілої грози поповненого злочину і не відчував страху перед смертю. Вразило його тільки жадання команданта наложити руку на себе самого. Дійсно дивне жадання... приятеля.

"Я ж хотів облекшити тобі судьбу", сказав Петренко.

"Розумію, але ж бо я не вчинив сього".

Оба не були приготовані на таку оборону. Сподівалися усього иншого. Се була якась глупота.

"Та чи ти знаєш, убийнику, чого ти хочеш? Ти дійсно бажаєш, щоби ми тягнули тебе, проклятого злодюгу, цілі місяці з собою аж до правдивого суду, що все одно тебе повісить?"

"Так", сказав юнак, "не наложу на себе руки, щоби вам догодити".

Товаряков дико розреготався:

"Пожди, я вже доведу тебе до того, що зміниш погляд. Життя зтяжить тобі дуще чим смерть".

"Не смієш мені нічого вдіяти, бо ще раз кажу, що я невинен".

Потяглися довгі, довгі ночі. Навіть ярке північне сяєво не розпорощувало тої темряви, що налягла на тих трьох подорожників.

Олень відійшов зі зламаним серцем до свого племені. Петренко був мовчазний і неприступний, моряк ще більше жорстокий. Частенько приходилося тягнути санки з виснаженими собаками. Їжі було обмаль. Уся найтяща праця спадала на юнака. В день мусів їхати на лещетах та протоптувати слід собакам, на стоянках зносити та розкладати вантаж, ставити шатро, обгортати снігом, варити, прятати, направляти одєжу. Але юнак не подавався. Робив усе радо, оскільки ставало сил. Коли падав з утоми, Товаряков, наче удар бича, кидав словами:

"Як хочеш, можеш забиратися!"

Раз юнак не зміг перетягнути санок через кучугуру і остав по заду. Доволікся до стоянки, коли вже все було готове. Петренко пішов з рушницею на полювання, а Товаряков приймив юнака страшним ударом бича. Втомлений юнак заскімлів і хитким кроком подався у тайгу.

"А не заблуди!" гукав моряк, "ждемо з вечерею".

За годину вернув командант.

"Сьогодні дещо більше їжі", сказав моряк, "бо юнак пішов собі в тайгу".

"Пішов собі?" перепитав Петренко з деяким острахом.

"Я його змусив до сього. А ви що, вдуріли? Хотите за ним шукати?"

"Не можу його так оставити".

"Але ж бо ви самі..."

"Не перечу. З горяча. Але ж бо він не почувається до вини. Вчинок у приступі божевілля не карається. Як хорий, то не винний. Ми прожили з ним ряд місяців, і мусимо відставити його до берега".

"В нас мало їжі", сказав моряк, "а кілька се мене коштувало праці, заки пішов у тайгу. Я вас не пущу".

Одначе Петренко відкинув моряка як ляльку і з вожакom подався у ліс. Пес біг жваво слідом і за чверть години гавкнув. Петренко станув над простягненим юнаком. Приложив руку до голови. Була зимна, і обличчє було бліде. Встромив руку за пазуху. Серце билося. Влив до горла міцної горілки. Юнак зітхнув важко і отворив очи. Схопився із легеньким окриком і почервонів густо, коли помітив отверті груди.

"Чому ж ви мене не оставили? Я почав уже засипляти так солодко. Чому ви прийшли до мене?"

"Ходім до табору!"

"Радше оставте мене тут".

"Ні, ні, впрочім, не вірю у ва... твою вину!"

Дорога повернула на північ. Життє стало ваще. Скупий харч вистарчав ледви. Посувалися дуже поволи. На одній стоянці найшов їх Великий Олень.

"Найшла убийник Кедрового Зерна!"

Здивування відбилося на обличчах подорожних. Командант поступив до юнака: "Прости нам, Любченку!"

"Прощаю вам!" сказав юнак.

Самоед почав живо оповідати, як се сталося. Кунак, погана людина, всі племена викинули його, волочився сам тайгою. Переходив коло золотих скель. Хотів узяти Кедрове Зерно. Не далася. Вбив. Вітер завіяв сліди. Прийшов до племенi. Коли Великий Олень вернув, запитав шаманя. Шамань зібрав усіх і заляв духи. Білий медвідь із п'ятьма головами люто гаркотів над зібраними. Горе виновникови! Кістку по кістці буде з нього вимотувати. Страшно гудів бубон чародія. Кунак скрикнув із страху і признався до всього.

Товарякова прийшлося везти. Ярини не було, ліків не було також, і години моряка були почислені. Юнак пересиджував коло недужого, що в горячці бурмотів якісь слова. В ясну хвилину сказав до юнака:

"Я все був жорстокий. Се з п'янства. Бідна моя жінка. Я вже надто бив її неповинно. Один тяжкий непростений гріх беру з собою..."

"Прощений", сказав юнак лагідним голосом. "Я простила тобі".

"Простила? Хиба ти..." очи вмираючого заблестіли живо.

"Ти не пізнав мене. Десять літ праці на курсах змінили мене, окрім того малі скількості парафіни в околиці носа".

Коли Петренко вернув із полювання, моряка вже не було в живих. Належало спішитися, бо весна почала топити сніги і добиратися до ледів безчисленних річок.

Використовували ранні приморозки. Коли станули над морем, могутні вітри кришили останки ледів. Парохода не було. Не було також нікого з учасників прочих виправ.

Петренко поставив шатро. Щоденні полювання тримали подорожніх на силах. Воздухом потягало тепло, і скоро береги заливу покрилися цвітами.

На найвищому місці прибережної скелі поставив Петренко високу жердку з полотном, а побіч розложив великий вогонь, щоб хоч димом дати знати про присутність людей у заливі. Коли сховався зі скелі, помітив, як Любченко збирав квітки та вязав їх у вінок. Станув несподівано перед ним, і знов румянець покрив щоки юнака.

"Чи не думаєте, пані, що се вас зраджує?" запитав Петренко.

"Хоча маю вражіння", сказала жінка, "ви знали хто я, від хвилі, коли збудили мене в тайзі". "Так, се правда. Опісля я чув вашу розмову з покійним чоловіком, принайменше частину. Але скажіть мені, чому ви так ненавиділи бідне Кедрове Зерно?"

"Бо, знаєте, я любила вас!"

"Як то любила? Аж до хвилі...?"

"Так, аж до хвилі, коли ви подали мені свій револьвер, щоб я поповнила самосуд".

"Так, командант виправи має деколи страшний обов'язок".

"Се легко сказати. Ви любили Кедрове Зерно".

Петренко задумався: "Мабуть не дуже, се ж іще була дитина. Але поясніть мені, як і головню пощо пішли ви з виправою?"

"Я прочитала, що йде мій чоловік, і рішила ще раз придивитися йому з близька. Я все таки бажала вернути до нього. Але се що я побачила..."

"Так, але чому ви не призналися, там, під скелями, що ви жінка. Се було би вас виправдало, бо жінка не могла завдати такого страшного удару".

"Я не могла, бо ж знаєте, я втекла від чоловіка, і коли б він пізнав мене там, то міг би виступити знов із своїми правами, а я... я... не любила вже тоді його. Стримувала мене від вас нещасна Самоєдка. Мені все здавалося, що се більше, чим приятель, більше, чим обов'язки команданта..."

"Ні, на пароході я був би окупив свою свободу відповідними дарунками. Але знаєте, де за чверть години приплине вже сюди парохід, з гори я вже бачив його цілком виразно. Вправді ви розчарувалися, що до всіх мушкетерів, але коли маєте охоту поспробувати ще раз..."

Ізза закрута скелі появився човен і дужий голес гукнув:

"А гой, Іване Івановичу! А ми вже були певні, що не побачимося. Се ми вже в друге перепливаемо сюди".

Човен м'яко втиснувся на прибережний пісок.

Висока гра

(Аргентинська пригода)

"Куди не глянути, стеляться степи, як на Україні", – докинув по якійсь хвилині. "Ох, вибач", – сказав по англійськи до свого товариша, – "я знов забув, що ти не знаєш моєї матірньої мови". "Сього не треба знати", – відповів товариш. – "Ви так неенергічні, що

можна без того знання переїхати цілий світ". "Так, – погодився їздець, – ми не скоро ще заважимо на долі світа. Ми не маємо, бачиш, такої вдачі, щоби себе накидувати иншим".

"Але все таки надіюся, що не покинеш мене в тій справі?"

"Я ж тобі обіцяв..."

"Так се рівнож один із твоїх рисів характеру, просто жаль, що ти відмовився від служби; ти скоро міг дійти до..."

"Вибач. З моєю прямою натурою я не зробив би ніякого осягу при поліції, а до того, як знавш, я маю одну слабу сторону".

"Чи не вона пригнала тебе сюди? Але не гнівайся", – додав скоро, коли помітив, що брови його товариша стягнулися, – "тут про се ніхто не питав".

Рівний досі степ, покритий буйними травами, станув перед обоми їздцями малесеньким горбком, що на рівнині відбивав неначе курган, як подумав молодий синьоокий їздець.

"Так отже ми порозумілися", – сказав старший з енергічним підборіддем та коротким вусиком і сірими гострими очима. – "Всіх грачів тягнемо в неділю до пульперії, і не я Джон О'Гара, коли між ними не буде нашого пташка".

"So long!" – сказав юнак, видав легенький посвист та похилився на сідлі вперед. Кінь помчав як орел на ліво від горбка і скоро зник поміж травами.

"Goddem! ось їздець, як приріс до того чудового коня. Чому то я його не виграв? Має щастє у нещастю. Але хоч знаю його вже два роки, все ще нічого про нього не знаю".

Буланий кінь юнака почав від спеки робити боками і перейшов у ходу. Сині очі юнака окинули безкрайний кругозір і тихо посміхнулися: "Куди вам до розкішних кубанських степів? Чи доведеться коли небудь вернути? І коли буде кінець тій хуртовині, що загнала мене на чужину і ось пятий рік держить на мандрівці, неначе перекотиполе котить полем. Чи не доведеться у якій завзятій грі наложити головою?" Але не було коли довго віддаватися важким чуттям і споминам, бо ось у траві почали чим раз частійше проявлятися тропи: знак, що юнак наближався до естансії. "Чи хоч тепер найду службу, що хоч би трохи припала мені до вподоби?" – подумав собі і ворохнув поводами. Кінь підняв голову і голосно форкнув ніздрями. Сказаний тупіт піднявся праворуч, і юнак повернув туди, але одночасно його рука сягнула по револьвер, що висів у кобурі коло пояса. З трави виринула голова, потім плечі людини, що бігла з усіх сил. В очах малювався переляк, а груди ходили високо, знак, що кавбой (пастух) біг уже досить довго. З його голови злетів широкополий сомбреро, а обличчє понизше лінії, де сидів капелюх, було темно бронзове; довге чорне волосє розвівалося по виді, червона хустка на шії ясніла неначе мак серед степу, довжезні остроги на ногах заваджали бігти; ще хвилина і велитенський бик, що в повнім гоні вихилився із трави, візме його на роги.

"Sancta dolorosa!" – гукнув пастух – "Спасай, сіньоре!"

Але юнак не потребував сього оклику, він повернув коня дещо в бік і мчав чвалом

бикови на вскося. В його правій руці появилася аркан, яким почав махати над головою. Кинутися поміж бика і пастуха було не можливо, бо бик пробив би коневі бік, а стріляти не хотів теж, щоби не вбивати непотрібно провідника стада. Ляссо фуркнуло, і саме в пору зашморгнулася петля на шиї бика. Другий кінець ремня був прив'язаний до головки сідла, і коли ремінь урветься, бик цілим тягарем звалиться на пастуха, що впав якраз на землю. Юнак повернув знов коня головою у напрямі бика, ремінь напружився як струна так, що почав дзвеніти, кінь уперся передніми ногами в землю, і бик упав на коліна. З висолопленого язика текла кровава піна, червоні очі майже вилазили з ямок. Почав дрожати на цілій тілі, і коли юнак зняв йому з шиї ляссо, покірно повернув до череди.

"Граціяс, сеньйоре!" – сказав пастух. – "Ви спасли мені життя. Я, бачите, зішшов із коня і не мав під рукою ані револьвера, ані іншої зброї".

"Се мабуть ваша червона хустка подразнила того великана", – заважив юнак.

"Сеньйоре, ви чужинець, як пізнаю по вимові, і коли вдячність махордома естансії дона Альдонза могла би вам в чім придатися..."

"Коли приймете мене на кавбоя, то наш рахунок буде вирівняний".

Деяке зачудування відбилося на обличчі махордома, але не сказав нічого, тільки міцно потряс руку юнакови.

"І прийму, бо якраз потрібую, і рахунок не буде вирівняний".

Юнак звивав повільно ремінне ляссо, а махордом пішов по свого коня. Небавом оба наближалися до забудовань естансії.

"Прегарний у вас тордільльо (сивий кінь), а й ляссо спинило такого могутнього бика. Се просто чудо".

"Так, робив його старий Редутто. мистець у римарстві".

"Знаю, знаю, той прийшов до Аргентини геть-геть перед нами і зіздив її здовж і поперек. На його ляссо можна спуститися. Вирізує його з цілої шкіри і способом давних гаучів (кінських пастухів) кладе в жолудок свіжовбитого бика та на тиждень покриває навозом.. Але коли хочете мене ще більше зобов'язати, будьте ласкаві, не згадуйте нічого про пригоду..."

В естансії поручив махордомо юнака капітасові череди, наставникові над усіма пастухами.

"Лінієро?" (волоцюга) – запитав поставний Еспанець по назвищу Родрігес, із чорними очима, чорним волоссям, смаглявим виглядом і звинними, а zarazом сильними рухами.

"Я з Корієнтес (місто в Аргентині) і ось хочу працювати", – пояснив юнак і знов заважив дещо здивований погляд.

"Ах, так не дивуйтеся сеньйор, що в мене такий коштовний кінь. Він і сріблом цвяхована зброя, ребенка (нагайка) з тяжкою срібною головою та святочна одежа кавбоя, се весь мій маєток..."

"Не знаю, чи ви як чужинець даєте собі з нашими биками раду?" – недовірливо сказав капітас. "Можете стрібувати", – предложив юнак.

"Як вас кликати?"

"Як що назвете Педро, то не буду мати нічого проти сього", – сказав юнак.

"Отже, сеньор Педро, пересядьтеся на того в яблуках, бо чейже своєму сивому захочете заощадити удару рогом, і їдьте за мною".

В Аргентині нема звичаю щадити коня, але юнак скинув із свого коня багате сідло, припняв до стовпа, підкинув кукурудзи, поплескав по шії, неначе блискавка опинився на напівдикім дволітку і шаленим чвалом помчав за Еспанцем.

Недалеко на лузі над Параною (ріка) товпилося стадо яких трьох тисяч півдиких биків. Двацять пастухів мало за задачу відділити дві сотні найкращих биків, загнати їх в огорожу та повести до водопою.

Нелегка се робота вибирати зі стада биків! По двох мужів стають кіньми по обох боках вибранця і наганяють його в перед у чисте поле, а потім повертають до огорожі. З якою силою і зручністю поводив юнак баским конем, кермуючи його на вола у бажаному напрямі! Скоро боки і рот коня покрила кров, а чоло юнака вмилося густим потом, але справлявся двічі скорше, як усякий инший.

"Що за їздець", – бурчали ґаучі. Особливо невдоволений був капітас, що сам недавно звербований, побоювався за посаду. Очікував, що чужинець окажется нездарою, і зможе його скоро позбутися або бодай заставити до найтящої праці, тож похвали махордома визивали в нього злі блиски очей.

Втомлений юнак дав знак хлопцеві, щоби приніс води. Коли хлопець переходив попри Хозе Родріґеца, узяв той йому горщик із руки і почав пити. Але коли хлопець передав горщик із рештою води юнакови, той з виразом обридження вилив воду на голову свого коня і казав хлопцеві принести свіжої води.

Алеж закони чемного поведення не менше строгі в сальонах, як і в прерії, і поважається їх не менше, як на англійському дворі. Вилити подану воду се не мала обида, і очі Родріґеца люто впилися в юнака; та юнак холодним поглядом змірив Еспанця і коли поволи випив свою воду, подався до роботи.

"Маєте сеньор капітас, міцного конкурента", – завважив махордомо.

Ся замітка ще більше розсердила гордого Еспанця, і постановив яким небудь способом позбутися юнака.

Вечером при огнях говорено про юнака, що повів свого коня до водопою. Його знав один лінеро зі Сальта (місто), де Педро програвав і вигравав велитенські суми; був пристрасним грачем... Еспанець усміхався задоволено: мав його тепер у кишени! Тиждень минав на тяжкій праці. Педро справлявся знаменито. Впровадив щоденну купіль для худоби і відкрив в степу добру солянку. Еспанець почув, що йому грозить відправа. Ждав тільки на неділю.

По прерії все їздить багато волоцюг, людей без роботи. Право гостинности наказує естансіерам дати харч і нічліг кожному пришельцеві, що найменше на оден день, за те в неділю збирається, хто може в пульперії (шинку). Коли Педро переходив у суботу попри естансію, завважав світло у вікні, де мешкав капітас, хоч була пізна пора. Глянув мимохіть у вікно, і занятте Родріґеца прикувало всю його увагу. За кілька хвилин пішов

дальше і прошепотів тихо: "Тепер ти в моїх руках!".

Десять-п'ятнадцять кілометрів у прерії се просто рукою подати, і коли Педро підїхав на другий день до пульперії, побачив чималий гурток зібраних; були се переважно ґаучі і десятники, але й не бракувало кількох капітасів, поміж якими ясніла ярким червоним кольором хустка Родріґеца.

Пастухи, що приїздили до одноповерхового будинка в тіни дерев амбу і парейсу, поволесеньки зсїдали з коней, скидали пестре пончо (плащ), кидали недбалим рухом на сїдло враз із важкою ребенкою та входили до шинку. Педро зробив те саме з тою тільки ріжницею, що привязав коня, скинув уздечку і сїдло та наложив коневі мішочок із кукурузою на шию. Кінь тихо робив ніздрями та терся головою об плече свого пана, який великим кроком подався до шинку, що займав одну половину будинку. В другій мешкав шинкар, грек Катапульто з родиною. Не вважаючи на значне віддаленне від залізниці, крам Грека був достатний, бо хоч пастух не дбає про коня, що нераз годинами жде терпеливо, осідланий, на свого пана, але тим більше дбає про зброю, тож у крамі був вибір сїдел, уздечок, попруг, коців, чобіт, шовкових хусток, багато прикрашених сріблом. Особливо багато було "кана". Якість горілок була ріжна: коли їздець мав гроші і був свіжий, діставав чудовий ром із трощі, кількалітний; пізнійше діставав майже чистий алкоголь. Усі знали, що Катапульто дре немилосердно, але терпіли, бо в поблизу не було другої пульперії. Педро застав уже Джона за столом, але пройшов мимо, як коло чужого, і тільки бистрі уха Джона почули: ол райт...

Педро кивнув головою грубому Грекови, витягнув із ремня револьвер і кинув його на прилавок. Катапульто повісив його на стїну побіч інших; так велить звичай в прерії, коли хочеться дістати напитек, Хто не хоче скидати зброї, дістає напитек на двір крізь закратоване віконце. Юнак випив свою чарку, попив склянкою води і випив ще одну чарку. Заплатив, дістав револьвер назад і міг тепер робити, що хоче. Пішов на двір, де під деревом прикучнуло в тіни кільканацять людей. В однім місци стояла горі дном обернена скринка, а на ній сидів оден із капітасів, перед яким лежала пригорща долярів. Се був банкомет. Перед скринкою на оба боки тягнулися дві риски, на яких двацять кроків одна від другої. Коли Педро зближився до грачів, Джон брав саме до руки довгу, плоску мов лопатка кістку, заковану в одного боку залізом. Підїйшов до риски, замахнувся ї зручно метнув "таву", неначе спису: тава фуркнула як птиця і впала за другою рискою.

"Сверте", - сказав хтось із признанням, і дійсно тава впала залізним окуттем у виді S до гори.

Джон підїйшов до скринки і загорнув горстку долярів до кишені. Його партнер із квасним усміхом подався до шинку, а Джон присів коло інших.

Педро приступив де скринки і положив на ній два доляри. З ряду вийшов ґаучо, положив рівнож два доляри, вибрав собі таву і метнув.

"Кольо!" - гукнули пастухи, Педро метнув і собі, і рівнож упало кольо. Педро доложив ще два доляри, пастух подумав і доложив із тяжким серцем й собі. Метнули ще раз. Пастух не мав щастя, йому в друге випало кольо, підчас коли Педро побачив у

себе сверте. Але Педро не згортав ставки, хоч пастух відійшов. Навпаки доложив ще два. Якось ніхто не зголошувався: десять долярів се була доволі значна сума для пастухів, але не для капітасів. На обличчю Педра не відбивалося ніяке зворушення, сині лагідні очі обходили по черзі всіх присутніх.

"Десять долярів", - гукнув банкомет; в його голосі відбивалося невдоволення: чи той зайда має з них посміхатися? Так мабуть зрозуміли два капітаси, що одночасно підвелися зі своїх місць.

"Дозвольте, сеньор?" - запитали себе рівночасно, і всі розсміялися.

"Кидайте доляра!" - гукнув банкомет, - "чий орел, той грає перший", і Родріґец підійшов до скринки та зневажливим рухом кинув десять долярів. Оба кинули сверте. Тепер кождий з них міг або взяти ставку назад, або повисшити і грати далше. Педро виняв іще п'ять долярів і кинув на купу.

"А може ставка за висока?" - Се як і відмова води було обидою, тож Родріґец віддув тільки уста і кинув так зневажливо, як тільки міг:

"Ся ставка?" - та з еспанською грандецією докинув їй собі ту суму.

Видці заметушилися, як завсігди, коли гра йшла високо, і почали закладатися, хто виграє. Родріґец, як свій мав усі симпатії; до чужинця ніхто не мав довіря. На черзі був Родріґец; старанно осушив руки і, ставлячи ногу, відкопнув усі інші стрілки на бік так, що остала ще тільки одна для Педра, коли той не хотів іти по тави, які копнув Еспанець. Педро завважав се, але навіть не усміхнувся; видно се був тонкий грач. Тава Еспанця вже зафуркотіла і впала на пісок.

"Сверте, сверте!" - скрикнуло кілька пастухів, заки ще кість діткнула землі.

"Кольо!" - гукнув банкомет. Всі з напруженням чекали на Педра. Юнак підійшов до тави, старанно зрівноважив її в руці і метнув що сили.

"Кольо, кольо!" - кричали противники, але вже з далека було видно сверте. Родріґец нахмарив брови і показав білі зуби. По короткій хвилі відв'язав свою ребенку з тяжкою срібною головою і кинув її на скринку. Нагайка варта була що найменше пригорщі монет, і Педро хитнув головою. Сим разом Еспанець мав щасте: тава неначе ластівка фуркнула з його руки і положилася есом до гори. Се була тава, якою кидав уперед Педро. Педро кинув і собі, і програв. Спокійненько пішов до свого коня, узяв сідло і ребенку та кинув на скриню. Ставки внов вирівналися, Родріґец згодився, а Педро почав перший. Ані один мяз не ворухнувся на його обличчю, коли його тава вже в останній хвилині повернулася на кольо. Се була залізна сила волі. За те Еспанцєви почали горіти очі, і чим раз частійше показував зуби. Педро програв знов. Щасте рішучо повернулося проти нього. Так само холоднокровно програв срібні остроги і попону. Тепер уже гра скінчилася, і Родріґец похилився, щоби зібрати ставки.

"Одну хвилину", - сказав Педро, - "попробую в останнє".

"Яка ставка?" - запитав глумливо Еспанець.

Дійсно, Педро не мав більше нічого, але коли вказав на свого коня, то навіть Родріґец здригнувся. Золото можна програти, але з конем пастух не розлучається ніколи: се рівне втраті чести.

"Ставлю коня", – сказав Педро і ніхто не міг би навіть в голосі завважити яке небудь зворушення, – "він чейже двічі стільки варта, що се все".

"Гарно", – сказав Родріґеєц, "позбудуся його раз на все", подумав, і оглянув старанно коня та подав Педрови таву. Всі заперли віддих. Йшла божевільна гра, але Педрови навіть тепер рука не здригнулася, коли кинув таву.

"Кольо, кольо!" – якимось тихо із острахом скрикнули пастухи.

Педро відступив на бік так, що лівим боком був звернений до пастухів. Його права рука витягнула револьвер. Дуже поволи підносив Родріґеєц таву; серед повної тиші чути було, як його ніхті стукнули до гладкої кістки. Розмах руки і тава полетіла.

"Напевно сверте!" – гукнув Педро так голосно, що аж пастухи здригнулися, і дійсно S лежало на горі. "Сеньоре!" – крикнув Педро, – "се фальшива". – Гримнув вистріл. Родріґеєц таким блискавичним рухом витягнув свій револьвер і вистрілив, що Педро не мав часу змирити. Помимо поспіху куля Родріґеєца вибила револьвер з руки Педра, ще секунда і свідок буде усунений, але в туж мить розлягся вистріл, і Родріґеєц повалився на землю. Се Джон вмішався до розмови сеньорів.

"Попробуйте, сеньори", – сказав Педро, – "обі сі тави; одна все падає на сверте, а друга на кольо, як би їх не кидати".

Банкомет і ще два найстарші розглянули кістки, і potwierдили слова Педра. Ніхто з прихильників Родріґеєца не осмілювався підняти руки з огляду на револьвер Джона. Все було ол райт. Це в ночі Педро бачив, як Родріґеєц надверчував тави з одного боку і виповнював отвори ртутею, щоби вони все противним боком падали на землю.

Perla de America

Тату, татусю! Ми вже більше не побачимося. Коли читатимеш сей лист, то я вже стану позамежами всього земного. Не гнівайся, любий татку, адже ми були такі сердечні, щирі приятелі! Чи ж можна гніватися на друга, котрий по такій довгій, десятилітній дорозі по пустині життя хоче спочити?

Десять, десять страшних довгих літ минуло, коли ми в останнє бачилися! І як за той час змінилася, любий татку, Твоя доня, Мені тепер двадцять сім літ. Коли дивлюся в зеркало, тупим, мутним зором дивиться на мене страшний опир.

Не диво, таточку, що Ти мене сьогодні не пізнав, адже ми розійшлися лише на хвилину: Ти, щоби відбути свої двотижневі військові вправи, а я....

Ми обоє були веселі і свіжі. Я сиділа в Тебе на колінах і пестила Твоє гладко оголене обличчя.

І ти також обголилася на сьогодні; яка в тебе оксамітна бузя! – сказав Ти – так, так пригадую собі з того часу кожде словечко.

Любі, нескінчено ніжні почування вмів ти висловлювати в звичайних для інших словах.

Ми не говорили про розлуку. Аджеж се мало тревати кілька хвилин. Два тижні. Звичайні військові вправи. Тобі, як лікарєви, цілком легка задача.

А мені...

Я подала тісточка, густо посипані грубим кристалевим цукром. З чоколядово-пуншевим кремом. Твої улюблені.

Але від цукру заболів Тебе зуб.

- Доню, там у моїй шафці кокаїна.

Я принесла малу фляшечку. О, я знала, що кокаїна усмирює всякий біль.

Зуб у момент перестав боліти. Ти знов усміхнувся весело, і зорі заясніли в твоїх очах.

Татку, а звідки взялася кокаїна?

- Пишу в своїм на ключ замкненім я покою, стори спущені, на столі світить отінена лампа. В покою тепло. На столі під рукою блискучий "Record" на 10 кубічних сантиметрів і легенька блискуча склянна рурочка. Ся рурочка се двері із сього безвихідного покою.

- Манко Капак, божеський син Сонця, якого золоте обличчя ясніло в найбільшій святині вірних Інків, у прастарих часах зійшов із кам'яних скель озера Тітікака.

- Яке ярке світло було тоді у нас на веранді!

А ти оповідав про походження чарівного куща ерітроксильон кока.

Наче мрія стоять ті хвилини перед моїми очима.

- За пів години відіжджу. Чи не будеш сама скучати?

- Певно, що буду але маю книжки, і Ти будеш писати.

"Так, так, буду писати, а в тім небавом поверну".

- Звичайні буденні слова, а яке вони мають для мене значіння! Як я пестила і кохала їх. Усі мої чисті спомини зв'язані з ними, Звучали мені в ухах у найсолодших мріях, викликували і снували в моїй уяві найлюбіші образи. І хоч від сеї хвилини десять літ проминуло, стоїть Твоя постать мов жива перед моїми очима, а слова дзвонять у моєму серці.

- Твої річи зложені, оповідай даліше.

- Бідний і нещасний народ жив тоді на диких скалистих височинах Перу, Болівії, Тітікака і Арекіна. Безпросвітна праця лягла важким ярмом на Червоних Лицях. Твердий камінь тільки під упертим оскардом видавав золоті зернятка; рільник аж по двадцяти годинах праці мав право впасти з утоми, а навіть погонич мусів перейти шість змін, заки міг звалитися з ніг, із яких каплями сочила червона кров. Але нарід Червоних Лиць твердо вірив у своїх богів і ждав від них полекші. У кожне свято жертв, коли знов оден рік сходив із недосяжних білих верхів Кордилерів у білосніжній намітці, яку жреці красили на червоно кровю людських жертв - благав народ помочі. І змилосердився бог Сонця і післав їм свого сина. І пішов божеський син у народ, приніс світло матері і розлив його на голови Червоних Лиць.

- Прийшов наш Ральф і почав бігати по веранді. Оперся лапами на поруче гойдака, на якому Ти сидів, і розумними темними очима дивився на Тебе, наче би хотів Тебе слухати. А коли Ти погладив його по голові, присів на задних лапах, опер голову на Твоїх колінах і не зводив із Тебе очей. Неначе би розумів, що в останнє слухав Твого голосу.

- І коли досі народ поклонявся золотому образю, тепер зрозумів, що поклоняється животворній силі; коли досі мінер ломив скелю крем'яним молотом, опинився тепер у нього в мозолистих руках залізний оскард; коли досі рільник орав кривим куснем дерева, обковував тепер свій плуг гострим залізом. Золотар, що працював кременем, узявся тепер до залізного молотка та долота, із під його мистецької руки виходили майстерні ланцюхи, кубки, жіночі прикраси і постаті богів. Син Сонця навчив Червоні Лиця правдивої віри в правдивих богів. А в найбільше свято, свято бога Сонця, прийшов і засів побіч велитенської золотої кулі, яка зображала могутність його батька, щоби обдарувати терпеливих працівників та нагородити їх за витривалість.

- Коли скінчу сей лист, буде по всьому. Ти показав мені дорогу. Ні, ні, се не була дорога. Ти остеріг мене: всяке добро раз надужите стає злом. Ти якраз держав блискучу вприсницю в руці, якою зробив мені першу кокаїнову інекцію в передрамя - тямшиш, як я Тебе про се просила? - коли Ральф загавкав і кинувся до воріт. Там стояв молоденький поручник із сусідства, гарний мов мрія, якого цілунки ще й досі чую не устах, коли зроблю собі порядну інекцію тої розкішної кокаїни, того ліку-отруї, який із багна буденщини підносить мене до висоти мрій, серед яких живу! Мрії - мрії! вони давно вже стали для мене дійсністю. - Ану, друже, ходи, ми вже давно ждемо на тебе, шампан уже заохолоджений, а на прощання чарочка сього перлистого напою не завадить. - Ромко зложив на моїй руці поцілуй, хоча я бачила по Його очах, що бажав чогось іншого - а мабуть і ти се помітив, бо, вдаючи сердитого, сказав: ну і де ж та Марина з шампаном? і вийшов з веранди, а за той час наші уста злучилися в останнім солодкім поцілунку. Ні! не в останнім. По кождім вприсненню вертають ті поцілунки, тільки ще виразніші, відчуваю їх у повні, живу ними.

- Втомленим життем і працею дав найкращий дар богів - дав зелений кущ коки. І від тоді не було релігійного свята, на якому би вдячні Червоні Лиця не почитали сього куща: бо голодний перестав відчувати голод, знесилений втому, нещасний своє горе, зболілий свій біль.

- І я не відчувала ніякого болю, коли ви оба відіхали, а щоби не плакати, вприснула собі кокаїну. З півтіни сумерку вернув мій коханий, вернули свіжі палкі поцілунки і пестоші, а Ти, татку, стояв побіч і усміх яснів на Твоім обличчі, і я була безмірно весела і щаслива. А коли опісля вибухла війна, що з виїмком мрій усі мої надії поклала в могилу, коли Ти написав, що підеш на південний фронт, я скінчила скоро санітарний курс та хотіла йти до Твого шпиталю. Алеж бо Ромко був на східному фронті, і я пішла з нашим червоним хрестом до Туреччини. Помічником нашого шефа став молодий турок, який скінчив студії в Берліні і прегарно говорив по німецьки. Шпиталь стояв на Галіполі, де кипіли завзяті бої із англійським десантом. Через шпиталь безупинно пересувалося безліч ранених. Тяжка пряця загарбувала всі мої сили. Не раз приходилося уставати всім серед ночі та переходити кільканайцять негайних операцій. Я деколи падала з ніг. А довкруги стояла розкішна турецька весна, а більбіль щебетав наче дома у вишневому садочку, Ахмед Ефендіна працював на рівні з іншими. Я подивляла його веселість і невтомність. Коли я питала його про причину деколи

безмірної веселости, показував сміючись ряд блискучих зубів, клав праву руку на чоло і груди, виконував церемоніальний турецький поклін і говорив "Більбіль з України, се моя таємниця!" І я не входила в його таємницю. Раз, коли Ромко робив службу в однім із фортів, а гук англійських гармат доходив аж до шпиталю, принесла почта лист від Тебе, що Ти важко хорий на пятнисту горячку. Надмір праці – ми мали під рукою свіжий транспорт ранених – пригнобив мене безмірно. Туга за нашим домиком, твоя недуга, рев корабельних гармат від сторони Дарданелів там, де був мій коханий, вічний несупокій за життє моїх найдорощих, надмір денервуючої відповідальної праці, звялили мою веселість. Я сиділа німа, нахмарена, коли приступив до мене Ахмет Ефендіна і по церемоніальному привітанню запитав як звичайно:

Чому хмара на обличчі більбіль з України?

Я махнула рукою. Він пильно-пильно подивився на мене, похитав головою і вийшов. Я знов попала в отупіння із самотнім наміслом нічого не думати і нічого не відчувати. Чи він відгадав мої думки? Мабуть так, бо в тій хвилі вернув її, коли його рука приблизилася до моєї, я не противилася, хоча помітила в ній вприсницю. Легоньке вколення – і за кілька хвиль зникла втома, зі смутку не остало ні сліду, вернула мені життєва сила й енергія.

Я ходила, бігала, сміялася; що хвилини співала півголосом пісні. Ти вже не був важко хорий і Ромкови не грозила небезпека. Мій добродій зник і не показувався цілий день.

– Плекання кущів і збір листя стояли під державною охороною. Але враз із даром поставив божеський син одну умову: тільки для нещасних, утомлених і хорих мій дар; мій проклятий упаде на кожного, хто поважиться переступити закон потреби і помірковання. Як довго народ стояв під опікою мудрих жреців, усе було добре. Але ось прийшли до землі крилаті каноа, із них висіли Бліді Лиця, що мали при собі грим, що проповідували любов і милосердя, а давали огонь і погибель. У миг ока зникли нагромаджені скарби. Святотатська рука поважилася посягнути по само Сонце. Тисячами падали Червоні Лиця в обороні своїх богів – та даремно; вони переступили закон і пегибель була виписана на їх чолі. Але мсть бога досягнула і Бліді Лиця: вони пізнали розкіш куща кока і скоро навчилися його надуживати. Не помогли заборони їх жреців і королів. Знищені плянтації відростали наново і чортове зілля стало знов даром неба – perla de America.

– Я попала в тяжкий сон із чудовими переходами. В пів сні я відчувала цілком виразно твою руку, як обіймає мене за пояс, відчувала поцілуї милого. Мої сни, мої мрії були для мене дійсністю. Я зрозуміла веселість Ахмета. Але доля зготовила для мене важкі удари, Десять на другий чи третій день привезено до шпиталю мого Ромка: куля з мітрайлези прострілила жолудок. Його очі помутніли, дрожав і говорив тихим умираючим голосом: зимно, зимно. Його колись свіже обличчя було тепер блідо сіре. Шеф оглянув його і сказав крізь затиснені зуби: "без надії". Не бачив, що стою за ним. Не пригадую собі що сталося зі мною. Але було воно недалеко від божевілля. І знов наблизився до мене Ахмет; маленьке вколення шпилькою, а за кілька хвилин забути,

веселість почуття щастя. А потім важкий олов'яний сон. Я пробудилася коло свого добродія. Розпука огорнула мою душу. Там десь у куті гинув безпомічно мій коханий, або вже помер по сильній дозі морфіни, а я... Схопила револьвер, щоби застрілити Ахмета і себе, але він вихопив мені його з руки і придержав хвилину одною рукою. І знов легке вколеннє шпилькою...

- Яйцевате маленьке листе коки збирається чотири рази на рік, сушить на сонці, або на огні, від чого воно темніє або навіть чорніє і тратить цілковито легенький запах. Із сухого листа робиться малі кульочки, величини гороху. Листе перед ужитком змішується із попелом – кондра – або вапном і їх уважно пережовується. Одна кульочка вистає на десять хвилин. Вже в недовзі по зажиттю уступає почуття голоду і втоми, відчувається новий приплив сил, свіжість ума, одушевлення та радість. Для бідного Перуанця зробилася кока джерелом найліпшої радості, під її впливом зникає звичайна понурість, у слабкій уяві підносяться образи давньої могутності. Але горе людині, коли пристрасть переможе потребу! Кокеро стає невільниким своєї пристрасти. Тратить охоту до якої небудь напружуючої праці. Буденщина життя пригноблює його подвійно, і найменша прикрість стає нестерпною мукою – і знов спасає його від неї маленька кульочка коки. Тікає від родини в сутінь праліса, простягається під деревом. Байдужий йому шум вітру, рев ягуара або пуми. Чорна ніч не криє для нього небезпек у своєму нутрі, удар грому не будить його з півсну, а шум рясного дощу не доходить до свідомості. По двох-трьох днях невимовної роскоші вертає до хати блідий, із запалими очима, з дрожачими руками, нужденний, бо вертає до дійсності.

- Перед повішеннєм уратувала мене шпилька. А потім? Наче дика фантасмагорія сплелася для мене дійсність із моїми мріями. Я стала любкою Ахмета. Ні – не Ахмета, але його кокаїни. Твої листи? Чи я їх одержувала? Приходили з початку рідко, потім частіше. Чи я їх читала? Складала всі до скриньки, яку всюди возила зі собою, яко спомин того світа, що перестав для мене існувати. Я не читала Твоїх листів, бо боялася глянути Тобі в очі, а сама гадка про те, що треба буде відписати, наводила на мене жах. За намовою Ахмета перенеслися ми до турецького шпиталю, де мене ніхто не знав. За його намовою я померла. Так, татку, померла про тебе і світа. Я скористала з нагоди, що померла на тиф одна сестра, я узяла собі її документи, а мої із посвідкою смерті пішли до нашого конзуляту. Листи від тебе порестали приходити. Ахмет скоро мені опротивів зі своєю турецькою нетерпимістю, Хотів завести мене до свого гарему. Мені було все одно, але коли я не найшла скринки з Твоїми листами, попала в лють. Він спалив її, чи може так просто кудись викинув. Заки ще ми виїхали, підсунула я йому склянну рурочку з кокаїною. Але з рурочки, де був розчин одного грама, я здерла етикету, а наліпила іншу з другої фляшечки, де була одна сотна грама кокаїни, його звичайна доза. Виїхав по вприсненню і не вернув більше. А я стала невільницею своєї пристрасти. Як довго тревала війна, мала я доволі кокаїни – за яку ціну, можеш догадатися. Я переходила з рук до рук. Кілько разів хотіла я покінчити таке життя, стільки ж разів забракло мені сили! А одначе я не сміла думати вернути до Тебе. Як могла я стати перед Тобою такою, якою зробила мене пристрасть і всі життєві

злочини? Бо моє життя стало безперервним пасмом злочинів. Крім вприсниці мала я ще одну насолоду – месть, Я не мала сили прочитати Твоїх листів, реагувати на брутальність мушин, але коли божеська кокаїна зробила своє, я мала силу підмінювати склянні рурочки з фальшивими етикетками. Цілими роками ділає кокаїна, але в моїх руках була блискавкою. Я свої жертви не бачила ніколи більше. Вони відбували свою безконечну сіесту далеко від мене. Кілько разів приходила мені гадка покінчити зі собою – а приходила так часто, як часто стояла я коло поїзду, або на пароході – так часто мстилася я на своїх любках. Любов – се смерть, – говорила я їм і дотримувала слова. – Мало по малу зникали мої румянці, голос утратив свою дзвінкість, уста побіліли, а кутики уст стали чорні. Таку страшну бачу себе в зеркалі, що стоїть переді мною на столі, Боюся тепер навіть глянути на себе, Так наче би на свою смерть глянула. А одначе не хочеться мені простягнути руку, щоби усунути дзеркало. Так як не хотілося мені потягнути пальцем за язичок револьвера, якого дуло дотикало мого чола.

Чим раз рідше лучалися ясні хвилі в моєму життю. В одну з таких хвиль поїхала я з Нью Йорку до Галичини. Через агента розвідала я, що Ти знов дома. Захотіла Тебе побачити. Коли сиділа в каварні. Ти ввійшов нечаяно. Наче блискавка стрясла мною. Гадки цілим клубком пронеслися мені в голові.

Татку, таточку! Твоє волоссе посивіло, а кілька зморщок зорало Твоє високе чоло! Сині очі гляділи живо – не великі сліди оставила божевільна війна на Твоїй міцній постаті. А я? Твої очі спинилися на хвилину на мені. Я сиділа наче задеревіла. Тепер тільки одна гадка опазувала ціле моє ество: пізнає, чи не пізнає? Але ти супокійно перейшов попри мій столик, спокійно взяв часопис і сів недалеко читати.

Моє серце тріпалося, як спіймана пташка. В голові мішалося. Упасти тобі до ніг, бламати прощення? Але ану-ж ти пізнав мене, пізнав мій стан і відвернувся від мене? Адже твоя донька померла.

Померла безповоротно. Сидить її труп отут у покоїку і пише сей лист. Позове експреса і каже занести по адресі. А потім кінець. Остала ще мені одна склянна рурочка з правдивою етикеткою. Не маю вже більше нічого сказати. Надломую кінчик рурочки і витягаю чистий як сльоза розчин до вприсниці. Мої очі стрінулися з очима якогось опира, що сидить переді мною. Глянули на мене мутні, тупі очі, що поховалися глибоко серед якихсь темних ям. Ах! Ось! Моя рука вперше не задріжала. Що за розкіш! Ціла вприсниця увійшла під шкіру. Ще кілька хвилин, а очі оживляться, руки перестануть дріжати, всі турботи зникнуть. Я знов стану молода і любя, як тоді, коли ми були разом. Я знов почую на собі обійми милого, його поцілуї запалять мою кров – а коли поїдемо в пошлюбну подорож, лежати му в його раменах непорочною дівчиною.

Татіку, татіку! – спаси мене!

Молочко

"Чи знаєш", сказав дванадцятьлітній Івась до старшого о один рік Михася, "сьогодня були в нас студенти зі Львова. Збирали на школу. Тато дали пять ґарців тай

ще завтра мають дати фіру до стації".

"А мої тато дали п'ять літрів", сказав моторний Омелько.

"А мої мішок дали".

"А мої п'ять марок докинули".

"А мої тато нічого не можуть уже дати", промовив Михась, білявий та синьоокий, старший о рік від Івася.

"Не журися, Михасю, ми на тебе зложимося! Добре хлопці?" звернувся Івась до гуртка.

"Зложимо, певно що зложимо" загук гурток. "Кожний по жмінці, і для Молочка буде літра".

Хоч і як не любив Михась, щоби його називано Молочком, та в цій хвилі доказ такої приязни заставив його тільки подякувати товаришам,

"Одно мене дивує, що власти того ще не пронюхали, а тобі певно збіжжє собі забрали", додав він, а його ясно сині очі аж сльозами зайшли на згадку про таку можливість.

"Не сміють забрати", рішучо заявив загонистий чорноокий Івась, "збіжжє возити можна всім, а продавати також, тай на мішках не написано, що то на школи".

"А хочби й написано", заявила Ганна, найстарша учениця в школі, старша о три роки сестра Івася, "то нам на свої школи, можна складатися". Ця заява, висказана голосом, що не зносив спротиву, вичерпала остаточно тему про можливість забору.

"Тай добре", сказав Михась, званий серед своїх ровесників "Молочком" ізза своєї лагідної вдачі, "в селі то ми вже все зібрали, але про Чернене болото то ми забули".

"А там вісім господарів".

"У двох богачів з трийцять літрів можна би зібрати".

"Булоби, що нести".

"Миля дороги тай то через ліс, а тато казали що там знов вовки появилися", затурбовано додала Ганна.

"Тай фірою тато би тепер не поїхав. По трийцять літрів годі коні ганяти в таку дорогу".

"А треба би сьогодні, бо фіра з міхами завтра досвіта мусить з села виїхати".

Гурток стояв тихо. Малі головки похилилися в тяжкій задумі. Піти пішки самому, щоби ніхто инший не знав? А потому сказати: – О дивіть, то я сам приніс, серед ночі, через ліс і болото! Але коли іти напростець через поля, ліс і болото, то заблудити можна, бо вночі треба буде вертати. А в лісі вовки! На Черненім болоті блуд водить. Кілька літ тому втопилася фіра з кіньми і двома жидами, що за інтересом поїхали, тільки фірман якимсь чудом виратувався, тільки з ума зійшов. Одним словом, мороз поза плечі ходить, коли про те все подумати.

"А ви чого похнюпилися, як ворона на дощ?" роздався дужий голос Тараса, старшого брата Ганни і Івася. "А не підеш одно з другим до хати помагати в роботі? Або може ви хочете тут університет на болоті поставити?"

"А тебе на професора запросити", сказала Ганна, і всі весело розсміялися, бо в

цього найсильнішого в селі юнака було м'яке серце і лагідна вдача.

"Говоримо про Чернене болото. Якби то і там до завтра зерно зібрати?" додав Михась.

"Ого! Та вже не сьогодні. Подумають про це інші. Не пускайтеся хлопці під ніч, бо в лісі сьогодні вовки ходять. Ідіть до хати вечерю ладити та бульбу печи". І Тарас відійшов від гуртка, який почав поволи розходитися.

"Але чому і він з таким притиском про вовків говорить?" зауважав Михась. "Ми прецінь не малі діти, щоби вовків боятися", гордо докинув Івась.

"Особливо коли сидиш в теплій хаті та печену бульбу теребиш", замітила Ганна, що знала слабу сторону Івася і любила собі з него пожартувати.

"А то врзала", засміявся Михась, "бувай здоров", звернувся до Івася. Але Івась, якого лице спалахнуло мов грань від слів сестри, не бачив його протягнутої руки! Його очі гнівно заблищали, а брови грізно стягнулися.

"То ти в хату? Ага, правда, тобі вже молочко час пити. Але знаєш, я ще піду до вуйка, бо обіцяли щось передати, то вже будь так добрий, як повечеряєш, занеси мої книжки та передай Ганні, але так, щоби ніхто не бачив. Я тут напишу їй, щоби в хаті не турбувалися, бо я може заночую у вуйка",

"Добре, добре, занесу", сказав Михась з лагідною усмішкою. Натяк про молочко обидив його, то ж його очі заблестіли дивно. Не помітив сього Івась, який щось пильно писав у зошиті. Хлопці попрощалися. Михась узяв від Івася книжки та подався до Івасевої хати, а Івась пішов до вуйка. Але якось далеко мусів той вуйко мешкати, бо Івась поза хати перейшов вже через ціле село, переліз через пліт та опинився поза селом на горбку, перед капличкою, що стояла поміж чотирма могутніми липами. Відсіля видко було серед легкої осінньої мряки вузьку смужку ліса, за яким находився присілок Чернене болото. Чернене болото були се трясавиці над потоком. Починалися в лісі і відбігали на миль в чисті поля. Осики, вільхи та очерет покривали частину млак. По середині стояло чорне плесо води, що ніколи не замерзала, і з якої виходили густі, білі мряки.

"Треба поспішати", подумав хлопець, "ніч западає. В лісі буде вже добре темно і страшно; он і Тарас каже, що вовки ходять, а зрештою чи я Молочко, щоби вовків боятися. Він вже десь певно печену бараболю заїдає!" Івасеві слинка набігла в роті на згадку про печену бараболю і прочі благодати теплої, привітної хати.

Холодний вітер жалібно гудів попри вуха. Горою спровола крякала ворона, що летіла до лип коло каплички на нічний спочинок. Вісім хат треба обійти тай поговорити. А може не повірять, що я на школу збираю? Але фірою то вже мене ніхто не відвезе, бо їм усім коні забрали. Он у першій хаті з краю ґранат два коні забив, у Максима мадари забрали, а Гавришеві як пішли з Миколою на Україну то і досі там. А старий Божейко "кацаба", то мене з хати викине! Або таки не піду до него! Йому пятох синів війна забрала, невістка на тиф померла, зять Семен Колодій у вязниці, бо українські часописи читав і "Січ" заложив. Казав шандар, що "згниє, а не верне, як і всі, що бунти роблять". "Бодай їм добра не було. То їм можна бунти робити та свободи

добувати, а ми хиба проти свободи?" Почуття глибокої народньої образи несвідомо накіпіло на душі Івася. Він усіх ворогів покидавби в Чернене.

Здрігнувся раптом, аж кинуло ним зі страху, коли нечаяно вискочив заяць, ще гірше може наляканий, як Івась, і кинувся в ліс поміж дерева.

"Агі на тебе куцохвостий, ото напудив. Не мав мені коли дорогу перебігати, а то якраз коли до ліса входжу. Недалеко яр, кудюю потічок у Чернене болото пливе. А як там вже на мене вовк чекає? Але я не злякався заяця, то лише мною так кинуло, бо я про інше думав. Тепер вже мене нічо не перестрашить, бо буду стерегтися. А як вовк вийде, то я йому скажу, що на рідну школу збираю – то він мене пустить, а може міх допоможе нести..."

"Ха! ха! ха! О то я собі думаю", полапався Івась. Зійшов у яр, перескочив потічок. Стежка скручувала з попри потічок на право. "Ще трохи ліса, поле і перша хата Задорожного. За годину обійду всіх, а до десятої буду дома". "Стій! Хто йде?" гукнув голос у якому дріжала нотка страху. Рівночасно металічно дзвелькнув безпечник кріса.

"Шандар", – подумав Івась, "буде стріляти".

"Стій, бо стріляю", вже відважнійше крикнув шандар – коли серед сутіни ліса пізнав, що се малий хлопець. "Та пане шандар, я до хати іду з ліса". "А бо ти з села і мусиш вертати, бо тобі не сюди дорога, а по ночі не волочися, бо поза вуха набереш". Шандар завернув Івася і здорово штовхнув у спину так, що хлопець скотився аж на спід яру. Добре що до потічка не звалився.

"До дітей то ти відважний", пробурмотів Івась крізь затиснені зуби, "хочеш щоби я в село вертав. Чекай верну, але не з пустими руками".

Івась обійшов жандара лісом, лютий, що мусить тільки часу тратити та вийшов з ліса, як уже добре потемніло. Недалеко блимали огники з хатних вікон. "Чернене болото", подумав Івась і пустився на простець до першого світла. Перекинувся у якийсь рів, подряпався у терне і аж задихався, коли опинився перед першою хатою. Мішок почав таки добре гризти в плечі, коли виходив з четвертої хати. Всюди давали більше, як по літрі, бо в одній хаті одержав п'ять, в другій сім, а в третій аж десять літрів. Тепер стояв перед великою хатою "кацаба" Божейка і не знав, що зробити. Божейко був ряним москвофілом перед війною та все ворогував з Українцями.

"Іти чи не йти", думав півголосом Івась – "треба сповнити свій обов'язок; як прожене то прожене; от шкода що Михайлика не ма – помігби нести. Але де таке Молочко.

"Молочко не Молочко", озвався коло нього голос Михася, обвантаженого, як і Івась міхом, "а Божейка треба остерегти, бо в опівночі жандарми до нього зайдуть; за зятем шукають, що втік з вязниці".

З під ганку висунулася якась постать і приступила до хлопців. "Кажете, за зятем шукають? Не найдуть вони його, а скорше він їх! Але дякувать, що попередили. Гарні ви хлопці! Не дам вам зерна, бо і так вам уже важко, але ось маєте: тисячку. Її таки лекше буде нести", додав жартівливо, коли помітив, що збентежні хлопці не знають, як дякувати. "Не бійтеся, давно вже мої мрії розвіялися, я тепер за одно з народом, тай на школу зложися як можу! А не ідіть дорогою, бо там "вовки". Обійдіть попід ліс стежкою

від рогатки на право".

По дорозі пояснив Михась кількома словами, з відки так несподівано впав з неба.

"Я передав зошит Ганні, вона прочитала, сказала "добре", і я як стій подався до Черненого болота та думав тебе наздігати. Але коли почув голос шандаря, як тебе завернув, обійшов довкола і чув ще, як змовлявся з другим, що Семен утік з в'язниці та сидить мабуть у Божейка, і яка то небезпечна людина. Як тільки його побачать, зараз мають стріляти".

"Тому він такий лютий був на мене, певно думав, що я за чимось до Семена йду".

"Тепер тихо", сказав Михась, "підходимо до ліса, шандарі будуть ще переходу над ярмом пантрувати, мусимо коло них перекрастися".

Вступили в чорну пітьму перших дерев ліса.

Глухий шум вітру серед гиль говорив таємничо про різні небезпеки. Було так темно, що хлопці йшли на помацки.

"Маємо драбів!" почулися раптом голоси з пітьми, коли станули коло рогатки і збиралися скрутити на право. "Стій, бо стріляю!" В пітьмі кланцнули гостро безпечники крісів. "Не сміють знати про зерно, бо тоді ціла справа пропала", шибнула гадка у Михася, який шарпнув Івася за руку, шепнув "за мною" і як стріла помчав поміж дерева. Серед темряви блиснув довгий язик огню, і бахнув стократним відгомонам кріс.

"Йой!" крикнув Івась, "стріляють".

Але не біг за ними ніхто. Шандарі по голосі пізнали, що один з утікачів це малий хлопець, а впрочім у таку темну ніч не можна було знайти нічого хочби і ліхтарню мав. Хлопці задержалися задихані. Згубили всякий напрямок. Вітер понуро шумів у горі. Долом було тихо і затишно. Груді з трудом ловили віддих. Відгомін вистрілу вже давно загубився, відбиваючися від дерева до дерева. Хлопці пильно надслухували, але тиша стояла грізна і крила в собі всякі страховища і несподіванки.

"Ти ранений?" запитав Михась.

"Ні, то я так зі страху крикнув", - признався Івась, що по мимо втоми дзвонив зубами.

"Мусимо найти стежку і перейти яр, заки до нього дійдуть шандарі, бо інакше пропадемо серед болота". Пів години ходу видалося для хлопців майже цілою вічністю. Всякий тріск гильки під їх ногами видався їм якимсь нечуваним ревом, що напровадить на них вовків. Думали, що вже давно повинен бути яр, де легко зможуть найти перехід. Праворуч мусіли бути багна, бо там показувався блудний огонь.

"Як тут страшно", прошептав Івась.

"Пс... тихо", схопив його за руку Михась.

"Чути кроки, мабуть се стежка, але хто по ній ходить?" Нечайний гук вистрілу заморозив кров у жилах хлопців, які тісно притупилися до себе в невимовнім жаху. Їм здавалося, що туй туй якась жорстока рука вхопить їх за ковнір і покарає за якісь провини. За вистрілом послідували грубі проклони і шамотання, зойки, глухі удари, а в кінці здавлений натугою голос: "Ану, Семене! тягнім їх в болото". "Таж се Тарас!" трохи

не скрикнув Івась – "з відки він тут узявся?"

"Слухай, Івасю, то не наша річ, що тут діється, затям собі, що ми нічого не чули, ані про ніщо не знаємо. Але тепер ходи. Вовки прочистили нам дорогу". Глухі стогони доходили зі стежки. Когось підносили і попихали через куші.

Роздався невідомий для хлопців голос: "Скачіть – безпечно – не потовчечеся, там дна нема".

В слід за тим глухий плюскіт і дикий, звірячий рик, потому все затихло. Івась чув, як йому волос ставав дубом, але не було часу розважати, бо Михась тягнув за руку, і оба в безмежнім страху квапилися вперед тай не помітили, як і так невиразна стежка десь їм згубилася з під ніг. Ішли бурянами та корчами. "Ми знов заблукали", простогнав у розпуці Івась, "коби ця страшна ніч вже скінчилася".

"Коби з ліса, а там дамо собі раду", потішав Михась. Івась помітив, що Михась говорить якось крізь затиснені зуби, начеби якийсь біль у собі здавлював. "Чи не тяжко тобі двигати?" запитав по хвилі Михась. "Я ще якось витримаю". "Треба би спочити",

"Ні, ні! Не можемо сідати! Ми зігрілися, а по друге, як сядемо то цілком змилимо дорогу". Цілою вічністю видавалася хлопцям дорога через ліс. Всякий шелест видавався їм чимсь грізним і дуже небезпечним. Зі всіх усюдів доходили до них зловіщі голоси. З поза дерев кидалися на них дикі постаті топлеників, вовків і опирів. Аж відіткнули хлопці, коли перед ними дещо прояснилося і вони опинилися на краю ліса. "Але де ми?", слабим голосом запитав Івась, "мені шумить в ухах, і вже довго не витримаю". Михасеві зсунувся мішок на землю і він сам майже впав на нього.

"А тобі що, Михасю, ти ранений?"

"Диви, он світло! Щоби то могло бути? Чейже не село, бо воно за горбом, а на горбі капличка між чотирма липами".

"Гей та ми дома, Михасю!" зрадів Івась, коли глянув пильно в напрямі світла. "Я писав Ганусі, щоби по вечері вийшла з ліхтарнею до каплички і там ждала". Надія додала обом свіжих сил, і хлопці небавом зблизилися до каплички, перед якою стояла закутана у мамину хустку Гануся та тримала в руці велику ліхтарню.

"То ти Ганусю?" закликав з далека Івась, "а ходи поможи нам університет нести".

"Так", тихим голосом відповіла Ганна. Вона з тривогою довго вже очікувала хлопців. Тепер коли їх побачила, з ліхтарнею в руці підбігла до них. "Неси, Ганусю, збіжже в село, я... я не можу", вистогнав Михась і зімлілий упав на мішок. – "Що тобі? Ти ранений!" – скрикнув Івась і разом зі сестрою прилякнув і зачав розпинати Михасеві сорочку на грудях. Гануся не розуміла з початку оклику Івася, але коли побачила закрівавлене рамя Михася, не випитувала нічого, лише скоро вдерла полотна зі сорочки та перев'язала прострілену руку. Михась скоро прийшов до себе. Гануся не допитувала нічого, лише допомгла Михасеві стати на ноги. Михась з болу сичав, але перемагав себе. "Згасіть ліхтарню, щоби нас ніхто не побачив", сказав тихо.

"Збіжже віднесу завтра рано де треба, ніхто навіть не догадається", сказала Гануся.

Івась і Гануся взяли Михася між себе, мішки зі збіжжем на плечі, і пішли до села.

Ніхто не довідався про пригоду хлопців.

Тільки ніхто більше не називав Михася "Молочком", бо Івась загрозив, що кожному, хто би на це поважився, він зуби повибивавби, очевидно при помочи Тараса.

Пояснення

Скунер – трьохмаштовий вітрильник. На найбільшій машті по середині судна напинається велике вітрило, ближче до керми безанний машт і безанне вітрило, далі до носа (бугу) машт фок з вітрилом фок фок; на жердці висуненій поза буг бугшпріт і вітрило клівер. Барка – двохмаштовий вітрильник.

Бакборт – лівий, штаєрборт – правий бік корабля.

Ілюмінатор – кругле віконце до каюти.

Гаффель на гай! – Зібрати велике вітрило в складки, щоби зменшити поверхню.

Гальзувати (гаслювати) – повертати судно, що йде скосом проти вітру, кермою до вітру і по зачеркненні круга йти другим боком скосом до вітру. Йти стагенами – робити повороти проти вітру увесь час бугом до вітру.

Буліни – шнури, якими прив'язується вітрильні жердки (рейки).

Гасті – обслуга, призначена до означеної праці.

Штурмклівер – міцне вітрило, вживане в бурю.

Марс – мале трикутне вітрило.

Склянка кожда півгодина чотирогодинної варти, зазначувана ударом дзвінка.

Трюм – спід корабля.

Маат – під старшина.

Ліньок – кусень линви.

Шкіпер – власник і рівночасно капітан судна.

Шлюпка – великий човен.

Юнга – хлопчак, що починає службу на судні.

Примітка упорядника

Збірка оповідань українського письменника Петра Франка (сина славетного Івана Франка) "Дядько Шкіпер" видана 1930 року у місті Коломиї (котре тоді перебувало у складі Польської держави) видавництвом "Чорногора", у серії "Народня бібліотека". Упорядник даної інтернетної публікації виправив друкарські помилки, що мають місце у паперовій книзі, проте залишив частково не виправленим тамтешній правопис, котрий дещо відрізняється від сучасного загальноприйнятого, для збереження, так би мовити, "колориту" цього видання.